

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
VIEŠOSIOS TEISĖS KATEDRA

Monikos Guliakaitės
V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės
Studijų šakos studentės

Magistro darbas

LGBT ASMENŲ TEISIŲ APSAUGA: EŽTT PRAKTIKA

Darbo vadovas: Dr. Nika Bruskina
Recenzentas: Dr. Erika Leonaitė

Vilnius
2019

TURINYS

ĮVADAS	2
1. Teisė į santuoką	9
1.1. Santuokos samprata	9
1.2. Santuokos ir šeimos santykis	10
1.3. LGBT asmenų teisė į santuoką	12
1.3.1. <i>Tos pačios lyties asmenų santuokos</i>	13
1.3.2. <i>Transseksualių asmenų santuokos</i>	17
1.4. Lietuvos teisinis reguliavimas	22
2. Teisė į civilinę partnerystę	25
2.1. Civilinės partnerystės samprata	25
2.2. Tos pačios lyties asmenų partnerystės	26
2.3. Lietuvos teisinis reguliavimas	33
3. Įvaikinimas bei kitos tėvų teisės ir pareigos	36
3.1. Įvaikinimas	38
3.2. Partnerio vaiko įvaikinimas (<i>angl. second-parent adoption</i>)	42
IŠVADOS	48
ŠALTINIAI	51
SANTRAUKA	63
SUMMARY	64

IVADAS

LGBT (lesbiečių, gėjų, biseksualų ir transseksualų) asmenų lygių galimybių ir nediskriminavimo principai yra įtvirtinti skirtinguose tarptautiniuose dokumentuose. Antai, Visuotinės žmogaus teisių deklaracija (toliau – ir Deklaracija) nurodo, jog kiekvienas turi teisę naudotis visomis Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų.¹ Panaši nuostata įtvirtinta Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 26 straipsnyje, kuris skelbia, jog visi žmonės yra lygūs įstatymui ir turi teisę į vienodą, be jokios diskriminacijos įstatymo apsaugą.² 2006 m. Džokjakartoje seksualinių mažumų teisėms nagrinėti buvo surengta konferencija, kurioje dalyvavo žymūs ekspertai iš 25 skirtingų pasaulio šalių. Turėdami skirtingą išsilavinimą ir galias žmogaus teisių srities žinias, ekspertai kūrė, diskutavo, tobulino ir galiausiai vieningai priėmė tarptautinių žmogaus teisių taikymo principų dėl seksualinės orientacijos ir lytinio identiteto rinkinį – iš viso sukurti 29 principai.³ Nors rinkinys iš esmės neturi privalomosios teisinės galios, nemažai valstybių rėmėsi jais ir integravo į nacionalinės teisės sistemas. 2008 m., neilgai trukus po Džokjakartos principų paskelbimo, Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė deklaraciją dėl žmogaus teisių, seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės, kurią pasirašė 66 pasaulio šalys, įskaitant ir Lietuvą.⁴

Svarbiu LGBT asmenų teisių apsaugos šaltiniu galima laikyti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau – EŽTK), kuri Europos Tarybos valstybes nares įpareigoja užtikrinti pagrindines žmogaus teises. Jos 14 str. nustato, jog „[n]audojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso.“⁵ Nors pirminiame EŽTK tekste nėra paminėtos seksualinės orientacijos, kaip vieno iš diskriminacijos pagrindų, EŽTT jurisprudencijoje yra nustatyta, jog ji patenka į 14 str. apimtį.⁶ Siekiant užtikinti visų

¹ 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

² 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

³ *The Yogyakarta principles* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf>.

⁴ HUMAN RIGHTS WATCH. *UN: General Assembly Statement Affirms Rights for All* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.hrw.org/news/2008/12/18/un-general-assembly-statement-affirms-rights-all>>.

⁵ 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

⁶ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. sprendimą *Salgueiro da Silva Mouta prieš Portugaliją* byloje, pareiškimo Nr. 33290/96; 2010 m. lapkričio 30 d. sprendimą *P.V. prieš Ispaniją* byloje, pareiškimo Nr. 35159/09 ir kt.

asmenų lygybę, 2000 m. taip pat buvo priimtas EŽTK Dvyliktasis protokolasis⁷, skirtas bendrajam diskriminacijos uždraudimui.⁸ EŽTK turi ir tam tikrą priežiūros institutą – Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau – EŽTT, Teismas), kurio tikslas – užtikrinti valstybių narių įsipareigojimų, prisiimtų pagal EŽTK, laikymąsi.

Kalbant apie pačią LGBT sąvoką, galima paminėti, jog ji pradėta vartoti ne taip jau seniai – nuo praėjusio amžiaus paskutiniojo dešimtmečio⁹, ir buvo skirta pakeisti tuo metu galiojusį terminą „gėjų bendruomenė“, kuris neapėmė visų tokios bendruomenės narių. Ir nors šiandien yra asmenų, kurie priskiria save *queer*¹⁰, tarplyčiams (*angl. intersex*) ar daugybei kitų grupių, LGBT vartojamas kaip skėtinis terminas apibūdinti asmenis, kurie nelaiko savęs heteroseksualiais arba negali identifikuoti savęs su priskirta biologine lytimi (*angl. cisgender*).¹¹

Nuo pat įkūrimo, EŽTT sulaukė daugybės individualių skundų, kurie ginčijo tuo metu galiojusius įstatymus, kriminalizavusius homoseksualius santykius. Vis dėlto ilgą laiką Teismas laikėsi pozicijos, jog tokie skundai yra akivaizdžiai nepagrįsti ir nepriimtini.¹² Pirmoji tarptautiniu mastu plačiau nagrinėta LGBT asmenų situacija buvo dar 1955 m.¹³, tiesa, ne paties Teismo, o Europos žmogaus teisių komisijos¹⁴, kuri byloje *W.B. prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* nustatė, jog valstybės gali kriminalizuoti homoseksualius santykius dėl visuomenės sveikatos ir moralės apsaugos.¹⁵ 1977 m. homoseksualius asmenis diskriminuojančius įstatymus ginčijusi peticija byloje *X prieš Jungtinę Karalystę* buvo paskelbta priimtina, taip žengiant vieną žingsnį arčiau dekriminalizavimo link.¹⁶ Galiausiai didelę įtaką tolimesnei LGBT teisių evoliucijai padarė

⁷ 2000 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Dvyliktasis protokolasis. *ETS*, Nr.177.

⁸ Lietuva nėra šio protokolo dalyvė.

⁹ GALE GROUP. *Acronyms, Initialisms & Abbreviations Dictionary*, Farmington Hills, Michigan: Thomson Gale, 1985, t. 1, d. 1.

¹⁰ Terminas, vartojamas žmonių tapatybei įvardyti, kvestionuojant heteronormatyvumą ir lyčių binariškumą. (Informacinis portalas *išgiirsti* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.] Prieiga per internetą: <<http://isgirsti.lt/jaunimui/zodynas/>>.)

¹¹ SHANKLE, Michael D. *The Handbook of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Public Health: A Practitioner's Guide To Service*. Binghamton, NY, US: Harrington Park Press/The Haworth Press, 2006.

¹² MARZANO, Vito John. *Oliari and the European Court of Human Rights: Where the Court Failed* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol29/iss1/4>>.

¹³ JOHNSON, Paul. *Homosexuality And The European Court Of Human Rights*. Abingdon: Routledge, 2013.

¹⁴ Iki 1998 m. lapkričio 1 d. įsigaliojusio EŽTK protokolo Nr. 11 Komisija buvo viena iš EŽTT institucijų, atsakinga už skundų „filtravimą“: tuometis EŽTT darbo reglamentas nenumatė tiesioginės asmenų galimybės kreiptis tiesiogiai į Teismą – skundą pirmiausiai įvertindavo minėta komisija, ir, radusi pagrindą, teikdavo skundą besikreipusio asmens vardu.

¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1955 m. gruodžio 17 d. sprendimas *W.B. prieš Vokietijos Federalinę Respubliką* byloje, Nr. 104/55.

¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1977 m. liepos 7 d. sprendimas *X prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 7215/75.

1981 m. Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę*, kuriame pripažinta, jog Šiaurės Airijos įstatymai, kriminalizavę homoseksualius santykius, pažeidė teisę į privatų gyvenimą pagal EŽTK 8 str.¹⁷

Vieni svarbiausių „įrankių“, kuriais naudodamasis EŽTT nustato LGBT asmenų teisių pažeidimų (ne)buvimą bei kurie pravers darbe nagrinėjant LGBT asmenų teisių apsaugą, yra vertinimo nuožiūros laisvės ir Europos konsensuso doktrinos. Pirmoji mokslinėje literatūroje apibrėžiama kaip veiksmų laisvė, kurią EŽTT suteikia nacionalinėms valdžios institucijoms vykdant savo įsipareigojimus pagal EŽTK.¹⁸ Pasak Jevgenijos Vienažindytės, vertinimo nuožiūros laisvės doktrinos taikymas yra grindžiamas subsidiariu EŽTK apsaugos mechanizmo pobūdžiu, o tai reiškia, kad valstybė turi pirminę pareigą užtikrinti EŽTK garantuojamas teises bei laisves ir kad valstybė gali geriau įvertinti apribojimų būtinumą ir situacijos kontekstą.¹⁹ Antroji doktrina – Europos konsensusas – itin plačiai EŽTT jurisprudencijoje naudojama priemonė, nagrinėjant tam tikras LGBT asmenų teises bei jų pažeidimus. Sąvoka suprantama kaip vienovės lygmuo, kuris egzistuoja Europos tarybos valstybių narių teisinėse sistemose konkrečia tema.²⁰ Būtent ši doktrina lemia ir vertinimo nuožiūros laisvės ribas – kuo daugiau sutariančių valstybių tam tikru klausimu, tuo valstybės vertinimo nuožiūros ribos yra siauresnės.

Šiandien homoseksualūs santykiai dekriminalizuoti visoje EŽTK galiojimo teritorijoje, o tai leidžia kalbėti apie platesnį LGBT teisių ratą: saviraiškos, susirinkimų laisvės, lyties keitimo, santuokos, partnerystės, įvaikinimo, paveldėjimo ir kt. Siekiant išsiaiškinti minėtų ir kitų teisių užtikrinimo apimtį bei valstybių pareigą jas įgyvendinant, verta išanalizuoti būtent EŽTT praktiką, kuri yra privaloma Europos Tarybos valstybėms narėms ir daro tiesioginę įtaką nacionalinėms teisinėms sistemoms.

Darbo aktualumas. Šio darbo poreikį atskleidžia dabartinė LGBT asmenų teisių situacija Lietuvoje, kurią galima būtų įvardinti kaip esančią tam tikrame sąstingyje. Nors sovietinis baudžiamasis kodeksas, draudęs homoseksualius santykius tarp vyrų²¹, nustojo galioti dar 1993 m., iki šiol jaučiamos jo pasekmės: daugiau nei trečdalis Lietuvos

¹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1981 m. spalio 22 d. sprendimas *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 7525/76.

¹⁸ GREER, Steven. *The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion Under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2000.

¹⁹ VIENAŽINDYTĖ, Jevgenija. *Vertinimo nuožiūros laisvės doktrina Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Vilnius: Teisė, 90, 2014, p. 188-210.

²⁰ *Interpretative mechanisms of ECHR case-law: the concept of European consensus* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.coe.int/en/web/help/article-echr-case-law>>.

²¹ Lietuvos Tarybų socialistinės respublikos baudžiamojo kodekso 122 str. už vyro lytinį santykiavimą su vyru numatė laisvės atėmimo bausmę iki trejų metų (Dėl Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo. *Vyriausybės žinios*, 1960, Nr. 18-147).

gyventojų nenorėtų kaimynystėje turėti homoseksualių asmenų²², 1 iš 3 žmonių nejaučia empatijos LGBT poroms, kurios buvo fiziškai užpultos gatvėje dėl to, kad laikėsi už rankų²³, o matydami gatvėje užpultą LGBT asmenį, tik 1 iš 5 įsikištų į konfliktą.²⁴ Kaip atskleis kituose skyriuose pateikiama teisės aktų analizė, Lietuvoje tos pačios lyties asmenys neturi galimybės susituokti ar kitaip teisiškai įtvirtinti savo santykius, taip pat negali įsivaikinti. Nepaisant to, kad EŽTT transseksualių asmenų teisių pažeidimą pripažino dar 2007 m. byloje *L. prieš Lietuvą*²⁵, Lietuvoje iki šiol nėra įstatymo, reglamentuojančio medicininį lyties pakeitimą, o asmens dokumentai vis dar keičiami išimtinai teisiniu būdu. Tam tikru proveržiu galima laikyti 2019 m. sausio 11 d. paskelbtą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau - ir KT) sprendimą, kuriame buvo pripažinta, jog „(...) kitaip nei konstitucinė santuokos samprata, konstitucinė šeimos samprata, be kita ko, yra neutrali lyties požiūriu“²⁶.

Tačiau KT nutarimas buvo sutiktas nevienareikšmiai – dalis visuomenės pabūgo, jog tai atvers kelią LGBT asmenų santuokoms, partnerystėms ir įvaikinimams, kas, anot skeptikų, prieštarauja tiek Lietuvos įstatymams, tiek pačiai Konstitucijai.²⁷ Vis dėlto svarbu išsiaiškinti, ar pats Lietuvos teisinis reglamentavimas atitinka tarptautiniu mastu nustatytus standartus LGBT asmenų teisių srityje. Darbe siekiama nagrinėti šią problemą giliau ir nustatyti, kokias teises garantuoja EŽTT, ir išsiaiškinti, kaip jos įgyvendinamos Lietuvoje.

Nepaisant to, kad LGBT teisių tema išlieka aktuali tema tiek žiniasklaidoje, tiek visuomenėje, LGBT asmenų teisių padėtis Lietuvoje kurį laiką nebuvo apžvelgiama, ypač lyginant su EŽTT išvystytais principais. Galima paminėti Rasos Lutaitės²⁸, Sandros

²² ŽIBAS, Karolis. *Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos įgyvendinimo vertinimas ir integracijos procesų stebėseną* [interaktyvus]. Vilnius: LSTC etninių tyrimų institutas, 2017 [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2013/01/Baigiamoji-ataskaita1.pdf>>.

²³ 2018 m. rugpjūčio 2-23 d. vykdyta TNS LT apklausa, projekto „Call It Hate“ užsakymu [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lgl.lt/naujienos/lgl-pradedama-dvi-kampanijas-skirtas-kovoti-su-neapykantos-nusikaltimais-pries-lgbt-asmenis-lietuvoje/>>.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas *L. prieš Lietuvą* byloje, Nr. 27527/03.

²⁶ Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 straipsnio 1 dalies 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *TAR*, 2019, Nr. KT3-N1/2019.

²⁷ Žiūrėti, pavyzdžiui, publikacijas internete: GAFUROVA, Justina. *Šeimas kausto baimę* [interaktyvus]. Klaipėda: Vakarų ekspresas [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga internete: <<http://www.ve.lt/naujienos/ve-rekomenduoja1/skaityk-dabar/seimas-kausto-baime-1666893/>>; „*Gelūnas: Konstituciniam Teismui pasisakius, kad šeima negali būti diskriminuojama pagal lytį, jaučiuosi įsipareigojęs kaip politikas*“ [interaktyvus]. Vilnius: Delfi [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga internete: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/gelunas-konstituciniam-teismui-pasisakius-kad-seima-negali-buti-diskriminuojama-pagal-lyti-jauciuosi-ispareigojes-kaip-politikas.d?id=80099737>>.

²⁸ LUTAITĖ, Rasa. *Asmens šeimos narių teisės Europos Sąjungoje*: magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007.

Mickevičiūtės²⁹, Justinos Šilgalytės³⁰ baigiamuosius magistro darbus, tačiau naujausia EŽTT jurisprudencija LGBT teisių užtikrinimo srityse skatina tirti temą iš naujo. Tarp mokslinių paminėtinos Laimos Vaigės publikacijos apie tos pačios lyties asmenų santuokas Europos Sąjungoje³¹, taip pat 2019 m. pasirodžiusi Ingridos Danėlienės publikacija apie šeimos gyvenimo gerbimą pagal ES teisę³². Tačiau nors pateikiama praktika aktuali šiandienai, daugiau dėmesio yra skiriama Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijai. Tarp užsienio teisės mokslininkų galima paminėti Gabriel Alves de Faria, gana išsamiai nagrinėjusį EŽTT požiūrį į vaiko interesus LGBT įvaikinimo byloje³³, ir Sarah Lucy Cooper, savo straipsnyje analizavusią EŽTT jurisprudenciją LGBT teisių srityje.³⁴ Tačiau šie ir kiti moksliniai darbai arba koncentruojasi tik vienoje LGBT teisių srityje (pavyzdžiui, teisėje į įvaikinimą ar santuokos sudarymą), arba yra nebeaktualūs dėl pasikeitusios EŽTT praktikos nagrinėjamais klausimais.

Atsižvelgiant į tai, kad nepavyko rasti darbų, kurie išsamiai tirtų LGBT asmenų šeimos teises – konkrečiai, teisės į santuoką, civilinę partnerystę bei įvaikinimą, atkreipiant dėmesį į apskritai nedidelį darbų LGBT teisių tema skaičių, jų paskelbimo datą, šis darbas pateiks naujausius EŽTT standartus bei problematiką LGBT asmenų teisių apsaugos srityje, Lietuvos teisės aktų nuostatas, kurios (ne)atitinka EŽTT nustatytos teisių apsaugos apimties, bei potencialiai prisidės prie platesnio LGBT teisių suvokimo.

Darbo objektas. Kadangi Teismo pozicija homoseksualumo kriminalizavimo klausimu pasikeitė drastiškai ir kiekvieno asmens teisė atskleisti savo seksualinę tapatybę yra nebekvestionuojama, šis klausimas darbe nebus plačiai aptariamas. Darbe taip pat nebus analizuojama teisė pasikeisti lytį, nes aktualūs aspektai šioje srityje yra pakankamai išanalizuoti. Didžiausias dėmesys bus skiriamas, autorės nuomonė, problematiškesnėms ir mažiau nagrinėtoms temoms, kurioms trūksta naujausios analizės – LGBT asmenų teisėms,

²⁹ MICKEVIČIŪTĖ, Sandra. *Homoseksualių asmenų teisės Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*: magistro darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.

³⁰ ŠILGALYTĖ, Justina. *Ar Lietuvoje, lyginant su kitomis valstybėmis, galiojantis teisinis reguliavimas užtikrina seksualinių mažumų teises ir laisves?*: magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.

³¹ Žr., pvz., VAIGĖ, Laima. The problematics of recognition of same-sex marriages originating from member states according to the EU legal regulation. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, Nr. 4 (2), p. 755-775; VAIGĖ, Laima. Legal recognition of same-sex marriages in Lithuania and the ordre public exception. Equality and justice : sexual orientation and gender identity in the XXI century. *Teisė*, 2011, p. 271-286.

³² DANĖLIENĖ, Ingrida. Who Is Entitled to the Right to Respect for Family Life Under the European Union Law?. *LAW 2019*, 110, 24-45.

³³ de FARIA, Gabriel Alves. *Sexual Orientation and the ECtHR: what relevance is given to the best interests of the child? An analysis of the European Court of Human Rights' approach to the best interests of the child in LGBT parenting cases'* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.familyandlaw.eu/tijdschrift/fenr/2015/04/FENR-D-15-00002>>.

³⁴ LUCY COOPER, Sarah. *Marriage, Family, Discrimination & Contradiction: An Evaluation of the Legacy and Future of the European Court of Human Rights' Jurisprudence on LGBT Rights*. Frankfurt am Main: German Law Journal, 2011.

jų apsaugos standartams bei problematikai EŽTT praktikoje santuokos sudarymo, civilinės partnerystės bei įvaikinimo srityse, taip pat Lietuvos teisinio reguliavimo atitikčiai įtvirtintiems EŽTT standartams.

Darbo tikslas yra išsiaiškinti, kokie LGBT teisių apsaugos standartai nustatyti EŽTT jurisprudencijoje ir kaip jie yra įgyvendinami Lietuvos teisės sistemoje.

Darbo tikslui pasiekti išsikelti tokie **uždaviniai**:

1. Nustatyti LGBT asmenų teises EŽTT praktikoje santuokos sudarymo srityje, palyginti su Lietuvos teisiniu reguliavimu;
2. Išsiaiškinti LGBT asmenų teisės į civilinę partnerystę turinį EŽTT jurisprudencijoje, palyginti su Lietuvos teisiniu reguliavimu;
3. Ištirti LGBT asmenų teisės įsivaikinti turinį bei problematiką EŽTT jurisprudencijoje, palyginti su Lietuvos teisiniu reguliavimu.

Šaltinių apžvalga. Pagrindinis magistro darbo tyrimo šaltinis yra Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kuri analizuojama chronologiškai, atskleidžiant nagrinėjamų teisių turinį bei Teismo pozicijos evoliuciją. Siekiant atkreipti dėmesį į probleminius aspektus, dėl kurių nerandama sutarimo ir Teismo viduje, remiamasi EŽTT teisėjų atskirosiomis nuomonėmis. Be minėtų, darbe taip pat naudotasi specialiaja literatūra – įvairiomis monografijomis, mokslinėmis publikacijomis, konferencijų medžiaga. Kritikuotinus aspektus leido išvelgti tinklaraščio *Strasbourg observers* pateikiamos mokslininkų, žmogaus teisių aktyvistų publikacijos. Siekiant palyginti EŽTT įtvirtintus principus su Lietuvos reglamentavimu, magistro darbe trumpai apžvelgiami LR teisės aktai, teismų praktika bei mokslinės publikacijos.

Darbo metodai. Iškeltiems darbo uždaviniams įgyvendinti, tyrimo metu kompleksiskai naudojami įvairūs teoriniai ir empiriniai metodai.

Dokumentų turinio analizės, kaip pagrindinis darbe taikomas metodas, buvo pasitelktas analizuojant Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų turinį. *Sisteminės* bei *loginės analizės* metodais buvo siekiama atskleisti LGBT asmenų teisių turinį, jų apimtį bei esminius EŽTT praktikos aspektus. Naudojant *aprašomąjį* metodą, darbe pateikiama LGBT asmenų, santuokos, civilinės partnerystės sampratos ir problematika. *Istorinis* metodas pasitelktas siekiant apžvelgti LGBT teisių evoliuciją santuokos bei partnerystės sudarymo, įvaikinimo srityse. Darbe taip pat naudojamas *lyginamasis* metodas, kurio pagalba analizuojami Lietuvos Respublikos teisės aktai ir lyginami su EŽTT

jurisprudencijoje nustatytais standartais bei tarptautinės teisės dokumentais. *Apibendrinimo* metodas tyrime pasitelktas analizuojamai medžiagai apibendrinti ir išvadoms suformuluoti.

Darbo struktūra – įvadas, trys pagrindinės dalys, išvados, literatūros sąrašas.

o *Pirmoje dalyje* aptariama LGBT asmenų teisė į santuoką, jos problematika EŽTT jurisprudencijoje ir Lietuvos teisinis reguliavimas;

o *Antroje dalyje* nagrinėjama LGBT asmenų teisė į civilinę partnerystę, EŽTT standartai ir jų (ne)įgyvendinimas Lietuvos teisės aktuose;

o *Trečioje dalyje* analizuojama teisė įvaikinti bei kitos tėvų teisės ir pareigos pagal EŽTT praktiką, šios teisės Lietuvos teisės aktuose.

1. Teisė į santuoką

1.1. Santuokos samprata

Ieškant atsakymo į klausimą, ar LGBT asmenys turi teisę susituokti, naudinga apžvelgti santuokos instituto sampratą, kuri pastaruoju metu tapo didelių diskusijų objektu. Didžiausia priešprieša matoma tarp tų, kurie santuoką suvokia kaip išimtinai valstybės ar visuomenės institutą, ir tų, kuriems tai yra dieviškasis institutas.³⁵ Pasak autorių, konfliktas kyla dėl to, jog valstybė ir bažnyčia turi skirtingą požiūrį į santuokos teisę.³⁶ Antai, Bažnyčia daugiau rūpinasi dvasiniu gyvenimu, o valstybė reguliuoja civilinius teisinius santykius.

Kalbant apie pačią santuokos sampratą, labiausiai mokslininkai sutaria dėl vieno – tai yra viena seniausių žmonijai žinomų institucijų, senesnė už visas žinomas demokratines valdymo formas bei teises sistemas.³⁷ Teisinėje literatūroje galima aptikti du požiūrius: 1) santuoka kaip vyro ir moters sąjunga, kuria prisiimami išskirtiniai įsipareigojimai vienas kitam, natūraliai įgyvendinami su vaikais ir jų auginimu; ir 2) santuoka kaip dviejų asmenų (tiek tos pačios, tiek skirtingų lyčių) sąjunga, kuria įsipareigojama mylėti ir rūpintis vienas kitu, dalintis namų gyvenimo našta ir nauda.³⁸

Skirtingais istorijos tarpsniais egzistavo daug santuokos rūšių.³⁹ Tarp jų buvo, pavyzdžiui, poligamija, poliandrija bei grupinė santuoka – mokslininkų teigimu, prieš du šimtus metų monogaminės santuokos sudarė tik nedidelę pasaulio gyventojų dalį, kurie daugiausia gyveno Vakarų Europoje ir mažose Šiaurės Amerikos gyvenvietėse.⁴⁰ Bėgant laikui, santuokos reikšmė kito kaip ir jos rūšys. Iki viduramžių santuoka tebuvo susitarimas tarp šeimų, kuriame nebuvo nei bažnyčios, nei valstybės.⁴¹ Tačiau situacija pasikeitė, kai Katalikų bažnyčia tapo galinga institucija visoje Europoje, kaip ir jos įtaka santuokai. Būtent tuo metu ir įsitvirtino vadinamosios “tradicinės” santuokos samprata, pagal kurią

³⁵ HILL, Daniel. *The state and marriage: cut the connection*, p. 96 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą:

<https://www.academia.edu/34386142/THE_STATE_AND_MARRIAGE_CUT_THE_CONNECTION>.

³⁶ PERKUMIENĖ, Dalia; BRAZIENĖ RŪTA. Santuokos institutas valstybės ir Bažnyčios požiūriu. *Soter : religijos mokslo žurnalas*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla., 2004, nr. 12(40), p. 17.

³⁷ OBELELIENĖ, Birutė. Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei. *LOGOS 66*, Vilnius, 2011, t. 66, p. 110.

³⁸ GIRGIS, Sherif; GEORGE, P. Roberts; ir ANDERSON T. Ryan *What Is Marriage?: Man and Woman: A Defense*. New York: Encounter Books, 2012, p. 246.

³⁹ Žr., pvz., ABBOTT, Elizabeth. *A history of marriage*. London: Duckworth, 2013; MAH, C. The history of marriage. *Law now*, 2005, 29(6), p. 25-27.

⁴⁰ COONTZ, Stephanie. The world historical transformation of marriage. *Journal of Marriage and Family*, 2004, 66 (4), p. 974-979.

⁴¹ KIRBY, Andrew, et al. *Same-Sex Marriage: A Dilemma for Parish Clergy* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s12119-017-9414-1>>.

santuoką sudaryti gali du skirtingos lyties asmenys, sulaukę tinkamo amžiaus. Vis dėlto kiti autoriai teigia, jog tokią santuokos sampratą laikyti vien tik religijos „kūriniu“ yra klaidinga. Nors didžiosios pasaulio religijos nuo seno santuoką supranta kaip vyro ir moters sąjungą, tai nebūtinai reiškia, jog jos ją ir sukūrė, priešingai – tai galimai patvirtina, jog religijos tik atspindėjo natūraliai susiformavusią ir plačiai paplitusią santuokos sampratą.⁴²

Tradicinės santuokos šalininkai ginčija, jog tos pačios lyties asmenų santuoką galima laikyti oksimoronu.⁴³ Anot jų, santuoka turi būti sudaryta tik tarp vyro ir moters dėl kelių priežasčių: pirma, tai yra santuokos apibrėžimo esmė, antra, to reikalauja krikščioniškoji tradicija bei trečia, modernioji Vakarų kultūra struktūrizavo visuomenę remdamasi prielaida, kad leidžiamos tik skirtingos lyties santuokos.⁴⁴ Nors šios nuostatos atitinka vyraujančią visuomenės daugumos poziciją, vis dėlto, darbo autorės nuomone, visiškai su ja sutikti nėra pagrindo. Nemažai Europos valstybių, tarp kurių Austrija, Belgija, Estija, Prancūzija, Vokietija, Latvija, Lietuva ir kitos šalys, save pripažįsta pasaulietinėmis ir Konstitucijose turi nuostatą, kuria tiesiogiai ar netiesiogiai bažnyčia atskiriama nuo valstybės.⁴⁵ Tai reiškia, jog įstatymų leidyba, valstybinės politikos įgyvendinimas bei įsipareigojimų vykdymas neturėtų būti veikiamas išimtinai religinės įtakos. Todėl bandymas pateisinti LGBT asmenis diskriminuojančių aktų priėmimą arba teises suteikiančių aktų trūkumą visuomenėje vyraujančia religija yra nepagrįstas.

1.2. Santuokos ir šeimos santykis

Tiek kasdieniame gyvenime, tiek ir mokslinėje literatūroje galima rasti atvejų, kai santuokos institutas tyčia ar netyčia yra prilyginamas šeimai. Pavyzdžiui, nagrinėjant bažnyčios požiūrį į santuoką, autoriai teigia, jog Vatikano, kaip „žmonijos sąžinės“, pozicija grindžiama Visuotinės žmogaus teisių deklaracijoje įtvirtintu teiginiu: „Šeima yra natūralus ir esminis visuomenės grupinis vienetas ir ją turi ginti visuomenė ir valstybė.“⁴⁶ Šiuo atveju matyti, jog terminai „santuoka“ ir „šeima“ yra vartojamos lygiaverčiai. Tačiau kyla natūralus klausimas, ar tokia pozicija yra pagrįsta, t. y., ar visada šeimos pagrindas yra santuoka.

⁴² GIRGIS, Sherif; GEORGE, P. Roberts; ir ANDERSON T. Ryan *What Is Marriage?: Man and Woman: A Defense*. New York: Encounter Books, 2012, p. 247.

⁴³ ESKRIDGE, William N. Jr. A History of Same-Sex Marriage. *Virginia Law Review*, 1993, t. 79 Nr. 7, p. 1421.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Pavyzdžiui, Prancūzijos Konstitucijoje numatyta, jog valstybė yra sekuliari, o Latvijos Konstitucija skelbia, jog bažnyčia turi būti atskirta nuo valstybės.

⁴⁶ PERKUMIENĖ, Dalia; BRAZIENĖ RŪTA. Santuokos institutas valstybės ir Bažnyčios požiūriu. *Soter : religijos mokslo žurnalas*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla., 2004, nr. 12(40), p. 22.

Antropologai spėja, jog santuokos institutas šiandien gali skaičiuoti jau 4350 metų⁴⁷ ir teigia, kad jis atsirado daug anksčiau už šeimą.⁴⁸ Nepaisant to, iki šiol gana sudėtinga rasti aiškų ir vieningą santuokos ir šeimos apibrėžimą. Viena iš priežasčių, kodėl mokslininkai susiduria su sunkumais ieškant oficialios, klasikinės šeimos sampratos, gali būti ta, jog tokios koncepcijos paprasčiausiai nėra.⁴⁹ Pavyzdžiui, Lietuvių kalbos žodynas šeimą apibrėžia kaip „žmonių grupę, susidedančią iš tėvų, vaikų (kartais ir artimų giminių), gyvenančių kartu“.⁵⁰ Užsienio žodynuose galima rasti, jog šeima laikoma pagrindiniu visuomenės vienetu, kurį tradiciškai sudaro du tėvai, auginantys vaikus.⁵¹ Europoje taip pat nėra vieningos šeimos koncepcijos, o teisinis reglamentavimas ES šalyse gali būti labai skirtingas.⁵² Vis dėlto EŽTT praktika atskleidžia, jog Teismas, vertindamas ar tam tikri santykiai patenka į šeimos gyvenimo apibrėžimą, atsižvelgia į tokius faktus, kaip gyvenimas kartu⁵³, artimi tarpasmeniniai ryšiai⁵⁴, santykių ilgalaikiškumas bei siekis kartu susilaukti vaikų.⁵⁵

Kaip matyti, nė viename iš aukščiau išvardintų kriterijų (nors tai ir nėra baigtinis sąrašas) nėra numatyto santuokos reikalavimo. Vadinas, pagal šiuo metu vyraujančią sampratą, šeimos pagrindu gali, bet neprivalo būti santuoka – šeima bus laikytina tiek susituokusi, vaikus auginanti heteroseksuali šeima, tiek ir neturinti vaikų homoseksualių asmenų pora arba vienas iš tėvų, auginantis biologinį ar įvaikintą vaiką. Tai savo praktikoje patvirtino ir EŽTT, nustatydamas, jog, pavyzdžiui, tos pačios lyties pora, gyvendama stabiliose santykiuose, patenka į „šeimos“ sąvokos apibrėžimą lygiai taip pat kaip ir heteroseksualios poros.⁵⁶ Vertindamas santuokos ir šeimos santykį, Teismas yra pabrėžęs, jog šeimos santykiai sukuriama ne tik santuokos pagrindu, tačiau ir faktiniu gyvenimu

⁴⁷ MORRIS, Desmond. *The naked ape*. London: Jonathan Cape Publishing, 1967.

⁴⁸ DUMBLIAUSKAS, Vytautas. Santuokos ir šeimos ryšys. *Problemos*, 2015, t. 36, p. 41.

⁴⁹ WEIGEL, Daniel J. The concept of Family: An Analysis of Laypeople's Views of Family. *Journal of Family Issues*, 2008, t. 29, Nr. 11, p. 1430.

⁵⁰ Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lkz.lt/Visas.asp?zodis=%C5%A1eima&Ins=-1&les=-1&id=25021400000>>.

⁵¹ Dictionary by Merriam-Webster [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/family>>.

⁵² DANĖLIENĖ, Ingrida. Who Is Entitled to the Right to Respect for Family Life Under the European Union Law?. *LAW* 2019, 110, p. 29.

⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas *Johnston ir kiti prieš Airiją* byloje, Nr. 9697/82.

⁵⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. sausio 24 d. sprendimas *Paradiso ir Campanelli prieš Italiją* byloje, Nr. 25358/12.

⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1997 m. balandžio 22 d. sprendimas *X, Y ir Z prieš Jungtinę karalystę* byloje, Nr. 21830/93.

⁵⁶ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimą *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* byloje, Nr. 29381/09 ir 32684/09; 2013 m. vasario 19 d. sprendimą *X ir kiti prieš Austriją* byloje, Nr. 19010/07; 2010 m. liepos 22 d. sprendimą *P.B. ir J.S prieš Austriją* byloje, Nr. 18984/02; 2010 m. birželio 24 d. sprendimą *Schalk ir Kopf prieš Austriją* byloje, Nr. 30141/04.

kartu, nesvarbu, įregistravus partnerystę ar ne.⁵⁷ Vis dėlto reikia pažymėti, jog užtikrinant teisę į šeimos gyvenimo pagarbą supranacionalinėje teisėje, pirmenybė teikiama vadinamosios „tradicinės šeimos“ ir vaiko teisių apsaugai.⁵⁸

Pagal Teismo jurisprudenciją, sąvoka „pagarba šeimos gyvenimui“ reiškia, jog biologinė ir socialinė realybė yra viršesnė už teisinę prezumpciją, kuri atvirai prieštarauja nustatytam faktui.⁵⁹ Todėl, egzistuojant šeimos gyvenimui, valstybės turi užtikrinti tokios teisės apsaugą.

1.3. LGBT asmenų teisė į santuoką

Teisę į santuoką saugo įvairūs tarptautiniai dokumentai, vis dėlto galima daryti išvadą, jog jie įtvirtina tik pačią teisę, kurios interpretacija ir reguliavimo apimtis priklauso valstybėms, o šioms įtaką gali daryti tokie veiksniai kaip vyraujanti kultūra, istorinė praeitis ir regionas.

Vis dėlto pats Konvencijos 12 str. taip pat neišvengia interpretacijų. Jame teigiama:

Vyras ir moteris, sulaukę santuokinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir sukurti šeimą pagal naudojimąsi šia teise reguliuojančius valstybės įstatymus.

Skaitant Konvencijos tekstą, netrukus galima pastebėti, jog normos formuluotė žymiai skiriasi nuo kitų Konvencijos straipsnių: antai 8, 9, 10 ir kai kurie kiti straipsniai prasideda žodžiais „*kiekvienas turi teisę*“, o 12 str. pradedamas būtent išskiriant, jog teisę turi vyras ir moteris. Sunku pasakyti, ar tai tėra netyčinis atsitiktinumas, smarkiai apribojęs tos pačios lyties asmenų santuokas, ar apgalvota pozicija, pagal kurią santuoka suteikiama tik skirtingos lyties asmenims. Pasak Masuma Shahid, yra kelios 12 str. interpretacijos, kurios mėgina paaiškinti esamą situaciją.⁶⁰ Viena iš jų susijusi su Visuotine žmogaus teisių deklaracija, priimta 1948 m., ir jos 16 str., teigiančiu, jog *moterys ir vyrai, sulaukę pilnametystės, turi teisę be jokių apribojimų dėl rasės, pilietybės ar religijos tuoktis ir kurti šeimą*. Straipsnio formuluotė labai panaši į skyriuje nagrinėjamą EŽTK 12 str., tačiau ją

⁵⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. birželio 9 d. sprendimas *Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją* byloje, Nr. 40183/07.

⁵⁸ DANĖLIENĖ, Ingrida. Who Is Entitled to the Right to Respect for Family Life Under the European Union Law?. *LAW 2019, 110*, p. 29.

⁵⁹ DANĖLIENĖ, Ingrida. Who Is Entitled to the Right to Respect for Family Life Under the European Union Law?. *LAW 2019, 110*, p. 31.

⁶⁰ SHAHID, Masuma. The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review*, 2017, t. 10, Nr. 3, p. 185.

taip pat galima skaityti kartu su Deklaracijos 1 str., kuris nustato bendrą diskriminacijos draudimą, todėl galima suteikia teisę susituokti visiems, nepaisant jų lyties.⁶¹ Toliau šiame skyriuje išanalizuota jurisprudencija atskleis, kaip kokios 12-ojo straipsnio interpretacijos savo praktikoje laikosi EŽTT.

Kalbant apie LGBT asmenų teisę į santuoką galima išskirti dvi kategorijas: tos pačios lyties asmenų poras ir transseksualius asmenis. Kadangi tiek faktinės, tiek teisinės aplinkybės šių kategorijų situacijose kiek skiriasi, EŽTT praktika bus nagrinėjama atskirai.

1.3.1. Tos pačios lyties asmenų santuokos

2001 m. Nyderlandai istorinį žingsnį žengė ir tapo pirmąja pasaulio valstybe, įteisinti tos pačios lyties asmenų santuokas. 2019 metų pradžioje jau 16 Europos Tarybos valstybių narių jau yra legalizavusios ir pripažįsta tos pačios lyties santuokas, tai yra: Austrija, Belgija, Danija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Islandija, Airija, Liuksemburgas, Malta, Nyderlandai, Norvegija, Portugalija, Ispanija, Švedija ir Jungtinė Karalystė. Nuo 2016 m. Estija pripažįsta tos pačios lyties santuokas, sudarytas užsienio valstybėje, kurioje tai yra įteisinta, o Slovakija pripažįsta santuokas, sudarytas Europos Sąjungos teritorijoje. Vis dėlto 12 Europos Tarybos narių, tarp kurių yra ir Lietuva, santuoką Konstitucijoje pripažįsta kaip išimtinai tarp vyro ir moters sudarytą sąjungą.

Viena pagrindinių bylų, nagrinėjusių tos pačios lyties asmenų teisę į santuoką, buvo *Schalk ir Kopf prieš Austriją*⁶². 2002 m. tos pačios lyties pora pateikė prašymą susituokti Austrijoje, tačiau pagal tuometinius nacionalinius teisės aktus santuokos institutas suteikė galimybę susituokti tik skirtingos lyties asmenims – vyrui ir moteriai. Nacionalinis ginčas nukeliavo iki Konstitucinio teismo, kuris nustatė, jog tiek Austrijos Konstitucija, tiek ir Europos žmogaus teisių konvencija nenumato, jog santuokos ir tėvystės institutai turi būti išplėsti tokiu būdu, kad apimtų ir homoseksualias poras, todėl nereikalauja keisti nacionalinio teisinio reguliavimo. Du pareiškėjai – Schalk ir Kopf – kreipėsi į EŽTT tikindami, jog teisė į santuoką, įtvirtinta EŽTK, įpareigoja valstybes pripažinti tos pačios lyties santuokas. Pasak pareiškėjų, Konvencijos tekstas „*vyras ir moteris, sulaukę santuokinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir sukurti šeimą* <...>“ nebūtinai reiškia, jog santuoką gali sudaryti išimtinai tik vyras ir moteris kartu. Pareiškėjai teigė, jog Austrija, neužtikrindama teisinio tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo, pažeidė Konvencijos 12 str.

⁶¹ MAXWELL, Nancy G. Opening Civil Marriage to Same-Gender Couples: A Netherlands-United States Comparison'. *Arizona Journal of International and Comparative Law*, 2002, t. 18, Nr. 1.

⁶² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. birželio 24 d. sprendimas *Shalk ir Kopf* byloje, Nr. 30141/04.

Vis dėlto Teismas buvo vieningas ne pareiškėjų naudai. Atlikusi lingvistinę analizę, 7 teisėjų kolegija tik patvirtino, jog kituose Konvencijos straipsniuose naudojama formulotė teisė suteikia „kiekvienam“, o štai 12 str. išimtinai paminėti tik vyras ir moteris. Teismas taip pat rėmėsi Teismo išaiškinimu *Christine Goodwin*⁶³ byloje, kuri aptariama toliau šiame skyriuje, sutikdamas, jog santuokos institutas patyrė didelių socialinių pokyčių nuo to laiko, kai buvo priimta Konvencija, tačiau Europinio konsensuso homoseksualių šeimų klausimu dar nėra – tuo metu tik 6 iš 47 Europos valstybių pripažino LGBT santuokas. Teismas pakartojo, jog negali skubėti pakeisti valstybių nuomonės, kurios geba geriausiai įvertinti ir reaguoti į visuomenės poreikius. Remdamasis šiais argumentais, Teismas nurodė, jog santuokos instituto reguliavimas priklauso valstybių diskrecijai.

Sprendime, kuris nuvylė daugelį žmogaus teisių aktyvistų, vis dėlto galima išžvelgti ir pozityvių argumentų. Clive Baldwin, tarptautinės nevyriausybinės organizacijos *Human Rights Watch* teisininkas tokį sprendimą įvardijo kaip paslėptą vilties suteikiančią žinutę apie tos pačios lyties asmenų santuokas.⁶⁴ Nepaisant to, jog Teismas neišdrįso priimti stiprios pozicijos, kuri neturi Europinio konsensuso, ir LGBT asmenų teises įtvirtinti pačiam, o ne laukti, kol tai padarys daugelis valstybių, visgi EŽTT nepaneigė tos pačios lyties porų teisės susituokti. Priešingai, remdamasis Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 9 str. (toliau – Chartija), pripažino, jog nebėra pagrindo manyti, kad Konvencijos 12 str. įtvirtinta santuokos teisė visais atvejais turėtų apsiriboti dviejų priešingos lyties asmenų santuoka. Anaiptol, Teismas pirmą kartą istorijoje pripažino, jog tos pačios lyties asmenų pora yra šeima Konvencijos 8 str. prasme. Taigi *Schalk* sprendimas gal ir nenustatė pozityvios valstybių pareigos įtvirtinti alternatyvią partnerystės pripažinimo būdą, tačiau jame galima išskirti tris pozityvius aspektus: 1) Konvencijos 12 str. teisė nebėra išskirtinė skirtingos lyties asmenų porų teisė, 2) tos pačios lyties poros patenka į šeimos gyvenimo apibrėžimą ir 3) pripažinta, jog bendras sutarimas dėl tos pačios lyties asmenų porų teisinio pripažinimo auga.⁶⁵

Praėjus penkeriems metams po *Schalk ir Kopf* sprendimo, Teismas dar kartą turėjo galimybę paanalizuoti tos pačios lyties porų teisės į santuoką statusą bei galimybes byloje

⁶³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 11 d. sprendimas *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 28957/95.

⁶⁴ BALDWIN, Clive. *The European court's hidden but hopeful message on same-sex marriage*. London: The Guardian [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.theguardian.com/law/2010/jun/29/europe-rules-same-sex-marriage-austria>>.

⁶⁵ MARZANO, Vito John. Oliari and the European Court of Human Rights: Where the Court Failed. *Pace International Law Review*, 2017, t. 29, Nr. 1, p. 267; HODSON, Loveday. A Marriage by Any Other Name? *Human Rights Law Review*, 2011, t. 11, Nr. 1, p. 170-179.

*Oliari ir kiti prieš Italiją*⁶⁶. Šeši pareiškėjai iš Italijos kreipėsi į Teismą dėl 8, 12 ir 14 Konvencijos straipsnių pažeidimų, nes, pasak jų, tuometis Italijos teisinis reguliavimas, o tiksliau – jo nebuvimas, tos pačios lyties asmenų santykių įteisinimo srityje, lėmė pareiškėjų patirtą diskriminaciją seksualinės orientacijos pagrindu. Pareiškėjai tvirtino, jog vienintelė tos pačios lyties asmenų poroms išėitis buvo civilinės sąjungos, tačiau šios buvo labiau „simbolinės“ nei teisiškai įpareigojančios. Nors Italijos nacionaliniai teismai, nagrinėję šiuos klausimus, sutiko, jog tos pačios lyties asmenų sąjungos turėtų būti saugomos pagal Italijos Konstituciją, vis dėlto teisinis reglamentavimas priklausė nuo įstatymo leidėjo, o ne teismo kompetencijai. Tačiau nacionaliniai teismai nesutiko dėl paties santykių saugojimo būdo – antai santuoka pagal konstitucinę sampratą turi būti traktuojama tradiciškai – kaip vyro ir moters sąjunga.

Teismas, kaip ir pareiškėjai, daugiausiai rėmėsi *Schalk ir Kopf* sprendimu, tačiau išvadas iš jo padarė skirtingas. Dar kartą pažymėjęs, kad teisė susituokti nebegali būti ribojama lyties aspektu, Teismas toliau žengti neišdrįso – pakartojo ankstesnėse bylose naudotą argumentą, jog nepaisant didėjančio tos pačios lyties santuokų pripažinimo, bendra situacija nepasikeitė (turint omenyje Europinio konsensuso nebuvimą). Žmogaus teisių aktyvistų nusivylimui Teismas apskritai žengė žingsnį atgal, lyginant su Teismo išaiškinimais *Schalk ir Kopf* bei kitose bylose.⁶⁷ Šiuo atveju teismas, laikydamasis heteronormatyvaus požiūrio⁶⁸, ne tik nepripažino 12 str. pažeidimo, bet apskritai jo netyrė – skundas šioje dalyje buvo laikytas nepriimtiniu. Nėra aišku, kas lėmė tokį Teismo apsisprendimą – šios pozicijos paaiškinimo sprendime taip pat nėra. Vis dėlto tokia Teismo pozicija laikytina kaip „prarasta galimybė“ pagaliau priimti progresyvių sprendimą, taikant evoliucinį 12 str. aiškinimą.⁶⁹

Iš pastarųjų apžvelgtų bylų galima matyti Europos žmogaus teisių teismo požiūrį į tos pačios lyties asmenų santuokas – sprendimas, kokia apimtimi jos turi būti reguliuojamos, priklauso valstybių jurisdikcijai, tad Konvencija neužtikrina LGBT asmenų teisės susituokti. *Chapin ir Charpentier*⁷⁰ situacija neprivertė Teismo kardinaliai pakeisti

⁶⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. rugsėjo 16 d. sprendimas *Oliari ir kiti prieš Italiją* byloje, Nr. 18766/11 ir 36030/11.

⁶⁷ ZAGO, Giuseppe. *A victory for Italian same-sex couples, a victory for European homosexuals? A commentary on Oliari v Italy*, 2015 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga internete: <<http://www.articolo29.it/2015/victory-for-italian-same-sex-couples-victory-for-european-homosexuals-commentary-on-oliari-v-italy/>>.

⁶⁸ SHAHID, Masuma. The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review*, 2017, t. 10, Nr. 3, p. 185.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. birželio 9 d. sprendimas *Chapin ir Charpentier* byloje, Nr. 40183/07.

savo pozicijos. 2004 m. du pareiškėjai vyrai pateikė paraišką dėl santuokos sudarymo, tačiau tam paprieštaravo prokuroras. Nepaisant to, savivaldybės meras įvykdė santuokos ceremoniją ir įrašė pareiškėjų santuoką į civilinį registrą. Po šio poelgio prokuroras kreipėsi į teismą, siekdamas anuliuoti sudarytą santuoką, ką vietos teismas ir padarė. Pareiškėjai kreipėsi į Europos Žmogaus Teisių Teismą teigdami, jog jų atžvilgiu buvo pažeistas Konvencijos 12 str. kartu su 14 str. (diskriminacijos draudimas), nes nacionalinės teisės norma, teisę susituokti suteikianti tik skirtingos lyties poroms, yra diskriminuojanti. Pareiškėjai rėmėsi tuo, jog, būdami skirtingos lyties asmenų pora, turėtų galimybę teisiniams santykių pripažinimui, užtikrinančiam aukščiausią abiejų asmenų interesų apsaugą. Tuo tarpu jiems buvo suteikta galimybė sudaryti tik civilinę partnerystę, kuri, pagal savo apimtį, negali prilygti santuokos sudarymui.

Vienintelis pozityvus žingsnis – skundas dėl 12 str. pažeidimo pripažintas priimtiniu. Kaip minėta anksčiau, vos prieš vienerius metus priimtame sprendime *Oliari* Teismas net nesiėmė jo nagrinėti. Vis dėlto EŽTT pozicijos nepakeitė vis didėjantis skaičius valstybių, kurios pripažįsta tos pačios lyties asmenų santuokas, taigi, pasak Teisėjų kolegijos, kol kas negalima sutikti, jog Konvencijos 12 str. nuostatos gali būti suprantamos kaip suteikiančios pareigą kitoms valstybėms priimti identišką reguliavimą tos pačios lyties santuokų srityje.

Vertinant šį sprendimą, verta atsižvelgti į keletą aspektų. Atrodo, jog Teismas turėjo argumentą nepripažinti pareiškėjų teisių pažeidimo, nes nuo to laiko, kai buvo pateikta peticija, iki sprendimo priėmimo, t. y. per devynerius metus, situacija Prancūzijoje žymiai pasikeitė – 2013 m. gegužę buvo priimti teisė aktai, įteisinantys tos pačios lyties asmenų santuokas. Atsižvelgiant į tai, kad pažeidimas traktuojamas kaip *pasibaigęs*, nes dabartinis reguliavimas LGBT poroms suteikia teisę susituokti, kyla klausimas, ar Teismas laikytųsi tokios pačios nuomonės, jei Prancūzija nebūtų priėmusi tokio teisinio reguliavimo. Šiuo atžvilgiu panašu, jog Teismas mėgino pasiteisinti priimdamas seksualinėms mažumoms nepalankų sprendimą. Viena vertus yra suprantama, jog EŽTT mėgina išlaikyti pusiausvyrą tarp mažumų teisių užtikrinimo ir autoritetingos pozicijos prieš valstybes nares, kurios gali nesutikti skatinti panašios LGBT teisių politikos, išsaugojimo.⁷¹ Kita vertus, autorės nuomone, Teismas LGBT asmenų teisių reguliavimą suteikia išimtinai nacionalinių valstybių vidaus politikai, tad tos pačios lyties poros tarytum paliekamos likimo valioje. Kitas aspektas susijęs su nacionaliniu reglamentavimu: ar gali būti, jog pareiškėjų skundas dalyje dėl 12 str. priimtas tik todėl, kad Prancūzija tuo metu jau buvo priėmusi tos pačios

⁷¹ SHAHID, Masuma. The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review*, 2017, t. 10, Nr. 3, p. 186.

lyties porų santuoką įteisinančius įstatymus? Panašu, jog Teismo sprendimas uždavė daugiau klausimų negu į juos atsakė.

Galima paminėti ir naujausią sprendimą LGBT santuokų srityje – *Orlandi ir kiti prieš Italiją*⁷², kurį Teismas paskelbė 2017 m. Šešios tos pačios lyties asmenų poros kreipėsi į EŽTT po to, kai Italijos valdžios institucijos atsisakė jų užsienyje registruotas santuokas pripažinti Italijoje. Tiesa, bylos nagrinėjimo metu Italijoje jau galiojo teisės aktai, priimti po *Oliari* sprendimo, užtikrinę galimybę tos pačios lyties asmenų poroms santykius įtvirtinti partnerystės institutu.

EŽTT pripažino Konvencijos 8 str. pažeidimą, nes pareiškėjai iki 2017 m., kai buvo priimti atitinkami teisės aktai, gyveno tam tikrame teisiniame vakuume – buvo sudarę santuokas užsienyje, tačiau savo pilietybės valstybėje neturėjo jokių būdų teisiškai įtvirtinti savo santykių. Tačiau dėl santuokos pozicija iš esmės nepasikeitė – EŽTT pakartojo, kad valstybės vis dar gali apriboti santuokos sudarymo galimybę homoseksualioms poroms, nors, patvirtindamas *Oliari* sprendimą, pripažino, jog tam tikrą apsaugą tos pačios lyties asmenų poroms valstybės privalo užtikrinti. Vadinasi, nors Konstitucija neužtikrina LGBT asmenims teisės susituokti, o EŽTT nenustato valstybių pareigos tokią teisę įtvirtinti nacionaliniuose teisės aktuose, vis dėlto tam tikros alternatyvos privalo egzistuoti nacionalinėse teisinėse sistemose. Tačiau, autorės nuomone, tai galima vertinti tik kaip teisinio pripažinimo, o ne lygybės siekį, kas galimai prieštarauja Konvencijos prigimčiai.

1.3.2. *Transseksualių asmenų santuokos*

Kalbant apie LGBT teisę į santuoką, su problemomis susiduria ne tik tos pačios lyties asmenų poros. Translyčiai asmenys, praėję lyties keitimo procedūras, taip pat patiria sunkumų siekdami įteisinti arba, kaip atskleis viena iš nagrinėjamų bylų, – išlaikyti jau sudarytą santuoką.

Pirmosios transseksualių asmenų peticijos dėl teisės į santuoką pažeidimo buvo nagrinėtos dar XX a. pabaigoje. Antai bylose *Rees prieš Jungtinę Karalystę*⁷³ bei *Cossey prieš Jungtinę Karalystę*⁷⁴ į EŽTT kreipėsi lyties keitimo procedūras jau atlikę transseksualūs asmenys, kuriems buvo atsisakyta gimimų registre pakeisti anksčiau įrašytą lytinę tapatybę. Kadangi tuo metu Jungtinėje Karalystėje tos pačios lyties asmenų

⁷² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. gegužės 14 d. sprendimas *Orlandi ir kiti prieš Italija* byloje, Nr. 26431/12.

⁷³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1986 m. spalio 17 d. sprendimas *Rees prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 9532/81.

⁷⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1990 m. rugpjūčio 29 d. sprendimas *Cossey prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 10843/84, § 43.

santuokos nebuvo galimos, pareiškėjai dėl civilinių aktų registre esančio įrašo negalėjo susituokti.

Vis dėlto šiose situacijose EŽTT valstybės pažeidimų nerado. Sprendime *Rees* Teismas konstatavo, kad nesant pakankamo valstybių sutarimo nagrinėjamu klausimu, teisės į santuoką ypatumus nustato kiekviena valstybė atskirai, t. y. jai suteikta plataus veikimo laisvė, visgi valstybės negali per daug susiaurinti naudojimosi šia teise ribų. Šiuo atveju buvo nustatyta, kad situacija negali būti traktuojama kaip nepagrįstas teisės į santuoką susiaurinimas, kai viena iš šalių yra transseksualus asmuo po lyties keitimo operacijos. Vis dėlto Teismas pažymėjo, jog nuolat turėtų būti peržiūrimos teisinės priemonės, susijusios su asmenų, pakeitusių lytį, teisių įgyvendinimu.

Panašios pozicijos Teismas laikėsi ir *Cossey* byloje. Be to, Teismas nurodė, jog Konvencijos 12 str. numatyta teisė susituokti apima tik tradicinę santuoką tarp dviejų biologiškai skirtingų lyčių asmenų ir kad pati straipsnio formuluotė aiškiai atskleidžia, jog jo pagrindinis tikslas yra apsaugoti santuoką kaip šeimos pagrindą.

Dideliu pokyčiu transseksualių asmenų teisių užtikrinimo srityje tapo sprendimai *I. prieš Jungtinę Karalystę*⁷⁵ bei *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę*⁷⁶, kurie dėl savo identiškų argumentų dažnai yra cituojami kartu. Minėtuose sprendimuose Teismas pripažino, pakeisdamas anksčiau nurodytą poziciją *Rees* byloje, jog Jungtinė Karalystė nebeturi plačios vertinimo nuožiūros laisvės reglamentuojat transseksualių asmenų teisinę padėtį. Taip pat buvo nustatyta, jog nesuteikiant transseksualiai moteriai teisės sudaryti santuokos su vyru yra pažeidžiamas Konvencijos 12 str., nes biologinis lyties nustatymo kriterijus nebėra esminis nustatant santuokos teisėtumą. Teismas pažymėjo, jog išanalizavus Europos valstybių duomenis, galima pastebėti didelius socialinius pokyčius šeimos instituto atžvilgiu, išaugusią visuomenės toleranciją, taip pat akivaizdžiai pastebimi medicininiai pokyčiai transseksualumo srityje. Atsižvelgiant į tai, EŽTT teigimu, negalima teigti, jog asmenys po lyties keitimo operacijos praranda teisę į santuoką, nes teisiškai jie turi galimybę sudaryti santuoką su priešingos lyties asmeniu.

Kiek kitokį aspektą transseksualių asmenų santuokos srityje atskleidė byla *Hämäläinen prieš Suomiją*⁷⁷, kurioje pareiškėja, lyties operaciją jau atlikusi translytė moteris, kreipėsi į Teismą dėl 8, 12 ir 14 Konvencijos straipsniuose numatytų teisių pažeidimų. Byloje buvo kvestionuojamas vienas pagrindinių kriterijų lytinės tapatybės

⁷⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. liepos 11 d. sprendimas *I. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 25680/94.

⁷⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. liepos 11 d. sprendimas *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 28957/95.

⁷⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. liepos 16 d. sprendimas *Hämäläinen prieš Suomiją* byloje, Nr. 37359.

pripažinimui – reikalavimas būti nevedusiam arba išsiskyrusiam. Tuo metu nacionaliniai Suomijos teisės aktai numatė, jog tarp skirtingos lyties asmenų gali būti sudaroma santuoka, o tarp tos pačios – registruota partnerystė. Transseksualams skirtame teisės akte (*ang. The Transsexuals (Confirmation of Gender) Act; suom. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta*⁷⁸) numatyta, jog, pasikeitus lyčiai, santuoka, be jokių papildomų veiksmų, yra automatiškai pakeičiama registruota partneryste. Šiuo atveju pareiškėja turėjo apsispręsti – teisiškai būti pripažinta moterimi ir panaikinti esamą santuoką, arba toliau likti ištekėjusiai ir susitaikyti su patiriamais nepatogumais dėl savo lytinio identiteto. Pareiškėja atkreipė Teismo dėmesį tai, jog skyrybos prieštarautų jos religiniams įsitikinimams, taip pat, kad registruota partnerystė neužtikrina interesų apsaugos tokia pačia apimtimi, kaip sudaryta santuoka. Taigi šiuo atveju susidarė situacija, kai asmuo, jau pasinaudojęs savo teise į santuoką, yra priverstas jos atsisakyti dėl to, kad galėtų būti teisiškai pripažintas jo lytinis identitetas.

Teismas galimą pažeidimą analizavo vien iš tos pačios lyties santuokų perspektyvos, nenagrinėdamas, su kokiais praktiniais nepatogumais susiduria transseksualūs asmenys, pradėję lyties keitimo procedūrą.⁷⁹ Septynių teisėjų kolegija nustatė, jog šioje situacijoje yra dvi tarpusavyje kovojančios teisės, tarp kurių privalu rasti pusiausvyrą – pareiškėjos teisė į privatų gyvenimą, teisiškai užtikrinant jos lytinį identitetą, ir valstybės interesus išlaikyti tradicinį santuokos institutą. Teismas pakartojo *Schalk ir Kopf* byloje išsakytą poziciją, kad EŽTK 12 str. neįpareigoja valstybių užtikrinti tos pačios lyties porų teisės į santuoką ir kad tai yra pačių valstybių diskrecija. Kalbėdamas apie Europinį konsensumą, Teismas sutiko, jog bendras sutarimas dėl tos pačios lyties santuokų plečiasi ir kad kai kurios Europos Tarybos šalys jau įtraukė palankų teisinį reglamentavimą į savo nacionalines teisinės sistemas. Vis dėlto Suomijos Parlamente kol kas vyko tik svarstymai šiuo konkrečiu klausimu, todėl sudaryti santuoką tos pačios lyties asmenims Suomijoje vis dar buvo neįmanoma. Visgi Didžioji teisėjų kolegija, kuri taip pat nagrinėjo šią bylą, buvo dar lakoniškesnė ir nustatė, jog kol kas nėra jokio Europinio konsensuso, ir todėl nėra ryškių pokyčių po paskutinio Teismo sprendimo šioje srityje (turimas omenyje 2010 m. *Schalk ir Kopf* sprendimas). Remdamasi sprendimu byloje *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę*⁸⁰, Didžioji teisėjų kolegija nurodė, jog nesant Europinio konsensuso bei atsižvelgiant į tai,

⁷⁸ The Transsexuals (Confirmation of Gender) Act, 2003 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://trasek.fi/wp-content/uploads/2011/03/TransAct2003.pdf>>.

⁷⁹ SHAHID, Masuma. The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review*, 2017, t. 10, Nr. 3, p. 185.

⁸⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1997 m. balandžio 22 d. sprendimas *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 21830/93.

kad nagrinėjamoje byloje kyla jautrių moralinių ir etinių klausimų, valstybėms suteikiama vertinimo laisvė vis dar turi būti plati ir apimti tiek valstybės sprendimą dėl teisės aktų, susijusių su translyčių asmenų lytinio identiteto pripažinimu, (ne)priėmimo, tiek ir taisyklės dėl viešųjų bei privačiųjų interesų derinimo.

Visgi teisėjai nebuvo vieningi – už tai, kad nebuvo padarytas teisių pažeidimas, balsavo 14 prieš 3, pastarieji pateikė bendrą prieštaraujančią nuomonę. Joje sukritikuotas Europinio konsensuso vertinimas – Teismas juo rėmėsi kaip pagrindiniu kriterijumi, tačiau, anot prieštaraujančių teisėjų András Sajó, Helen Keller ir Paul Lemmens, susitarimo buvimas nėra vienintelis veiksnys, turintis įtakos valstybės vertinimo laisvei. Tokia laisvė yra ribojama, kai „pavojuje yra ypač svarbus asmens egzistavimo ar tapatybės aspektas“⁸¹. Atskirojoje nuomonėje paminėtas ir 2008 m. Vokietijos Konstitucinio teismo nutarimas, kuris pabrėžia teisingumo stygių reikalauti asmenį pasirinkti tarp dviejų fundamentalių teisių – savęs identifikavimo ir santuokos.⁸²

Įdomu tai, kad pati pareiškėja situaciją vertina ne kaip *trans* asmenų kovą dėl teisės į santuoką, bet kaip kovą dėl teisės į religiją.⁸³ Nors Konvencijos 9 str. (religijos laisvė) pažeidimas nebuvo keliamas, jo nenagrinėjo ir Teismas, galima tik hipotetiškai pasvarstyti, kokio rezultato būtų sulaukusi pareiškėja, jei nuo pat pradžių būtų pasirėmusi Konvencijos 9-uoju straipsniu. Vis dėlto, panagrinėjus EŽTT jurisprudenciją, galima rasti, jog toks klausimas jau buvo keltas, pavyzdžiui *Parry prieš Jungtinę Karalystę* byloje dar 2005 metais, kurioje pareiškėjai, aktyviai praktikuojantys katalikai, buvo priversti nutraukti santuoką, kad būtų pripažintas vieno iš sutuoktinių naujas lytinis identitetas.⁸⁴ Teismas pareiškimo nagrinėti nepriėmė, tačiau pažymėjo, jog Konvencijos 9 str. nuostatomis nesiekama reguliuoti santuokų religiniu požiūriu ir kad nuo kiekvienos religijos priklausos, koku mastu jos pripažįsta tos pačios lyties santuokas. Taigi tokiu atveju kyla klausimas, ar pareiškėjų (tiek *Parry*, tiek *Hämäläinen*) galimybę riboja ne tiek pati valstybė, kiek jų religija, kurią valstybės įsipareigojusios gerbti pagal Konvencijos 9 str.

⁸¹ Teisėjų András Sajó, Helen Keller ir Paul Lemmens atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. liepos 16 d. sprendime *Hämäläinen prieš Suomiją* byloje, Nr. 37359/09.

⁸² Vokietijos Federacinis Konstitucinis Teismas. 2008 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *1 BvL 10/05* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.icj.org/sogicasebook/1-bvl-1005-federal-constitutional-court-of-germany-27-may-2008/>>.

⁸³ HÄMÄLÄINEN, Heli. *My open letter to European Court of Human Rights Grand Chamber* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://helihamalainen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/172152-my-open-letter-to-european-court-of-human-rights-grand-chamber>>.

⁸⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2006 m. lapkričio 28d. sprendimas *Parry prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 42971/05.

Kalbant apie religijos ir LGBT asmenų teises, galima trumpai apžvelgti susijusią statistiką. Štai 2015 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose atliktas tyrimas atskleidė, jog religingi asmenys dažniau yra linkę manyti, jog LGBT asmenys „kėsinasi“ į jų įsitikinimus ir kad tos pačios lyties santuokos nėra suderinamos su Dievo įsakymais⁸⁵, todėl valstybėse, kuriose religija užima svarbią vietą požiūris į LGBT teises dažnai yra neigiamas. Geriausiai iliustruojantis pavyzdys – Lenkija, kurioje katalikai sudaro apie 86 proc.⁸⁶ Lenkijos Visuomenės nuomonės tyrimų centro (CBOS) 2017 m. atliktas tyrimas iliustruoja, jog 64 % apklaustųjų asmenų nesutinka, jog tos pačios lyties asmenys galėtų sudaryti santuokas, 84 % prieštarauja tokių porų įsivaikinimui⁸⁷. Atsižvelgiant į tai, kad 2001 m. šie rodikliai buvo atitinkamai 69 ir 84 %, peršasi mintis, jog gali tekti ilgai laukti, kol Europa pagaliau sulauks konsensuso, ir tos pačios lyties asmenų poros galės naudotis tokiomis pačiomis teisėmis kaip ir heteroseksualios poros.

Taigi nors ir negausi, tačiau turima Teismo praktika Konvencijos 12 str. aiškinimo atžvilgiu atskleidžia, jog, bent jau kol kas, Konvencija neįtvirtina tos pačios lyties asmenų santuokų ir neįpareigoja to nacionaliniame teisiniame reguliavime užtikrinti ir valstybių–Konvencijos dalyvių. EŽTT laikosi pozicijos, jog santuoka, nors ir patyrusi tam tikrą socialinę evoliuciją nuo tada, kai buvo priimta Konvencija, vis dar atitinka tradicinę sampratą ir yra užtikrinama išimtinai tik skirtingos lyties poroms. Nors Teismas suteikia vilties, jog pozicija pasikeis sulaukus Europinio konsensuso – bendro Europos valstybių sutarimo LGBT asmenų santuokų klausimu, vis dėlto nėra aišku, kada tai galėtų įvykti. Dėl šios priežasties tam tikra kritika kreipiama į EŽTT – galbūt Teismas pats turėtų imtis iniciatyvos užtikrinant LGBT asmenų teises, o ne kratytis atsakomybės priimant didžiąjai daliai visuomenės palankų sprendimą. Tai patvirtina ir mokslininkų atliktas tyrimas, kuris atskleidė, jog EŽTT sprendimai padidina tikimybę, kad kitos valstybės, ne tik tos, kurių įstatymai pripažinti prieštaraujantys Konvencijai, imsis LGBT palankių įstatymų reformų.⁸⁸ Kita vertus, EŽTT negali būti vienintelis atsakingas už žmogaus teisių standartų

⁸⁵ HARRISON, Brian F.; MICHELSON, Melissa R. God and Marriage: The Impact of Religious Identity Priming on Attitudes Toward Same-Sex Marriage. *Social Science Quarterly*, 2015, t. 96, Nr. 5.

⁸⁶ Statistical Yearbook of the Republic of Poland, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.].

Prieiga per internetą:

<http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/2/9/1/rocznik_statystyczny_rp_2014.pdf>.

⁸⁷ Public Opinion Research Center. *Attitude towards Gays, Lesbians and Civil Unions* [interaktyvus].

[žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą:

<https://www.cbos.pl/EN/publications/reports/2017/174_17.pdf>.

⁸⁸ HELFER, Laurence R.; VOETEN, Erik. International Courts as Agents of Legal Change, *International Organization*, Cambridge University Press, 2014, t. 68, Nr. 1, p. 77-110.

įgyvendinimą Europoje.⁸⁹ 2012 m. Braitone vykusioje Aukšto lygio konferencijoje dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo ateities buvo dar kartą sutarta, jog valstybės narės dalijasi atsakomybe įgyvendinant EŽTK, paremtą pamatiniu subsidarumo principu.⁹⁰ Tai reiškia, jog pirminį vaidmenį užtikrinant žmogaus teises Europoje turi atlikti pačios valstybės narės, kurios gali geriausiai matyti visuomenėje esančią situaciją bei vyraujančią poziciją tam tikrais žmogaus teisių klausimais. Kadangi EŽTT neturi galimybės įtvirtinti teisių, kurioms nepitaria didžioji dalis Europos Tarybos valstybių, atsižvelgiant į skyriuje aptartą Teismo poziciją, galima teigti, jog iki bus pasiektas Europinis konsensusas, tos pačios lyties poros santuokos sudarymo klausimais pritarimo Teismo sprendimuose nesulauks.

Vis dėlto kiek kitokia padėtis matoma transseksualių asmenų santuokų sudarymo srityje. Aptarta praktika atskleidė, jog nesuteikiant transseksualiam asmeniui teisės sudaryti santuokos su priešingos lyties asmeniu yra pažeidžiamas Konvencijos 12 str., nes biologinis lyties nustatymo kriterijus nebėra esminis nustatant santuokos teisėtumą. Tačiau iš esmės valstybės neturi pareigos užtikrinti santuokos išsaugojimo asmeniui keičiant lytį. Tai reiškia, jog esant tinkamai santuokos instituto alternatyvai, kai pripažįstant naują lytinę tapatybę reikalinga įgyvendinti tam tikrus reikalavimus, pavyzdžiui, nutraukti santuoką, Konvencijos 12 str. nėra pažeidžiamas.

1.4. Lietuvos teisinis reguliavimas

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtinta, jog santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu. Šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse⁹¹ (toliau – CK) yra apibrėžiama santuokos samprata bei jos sudarymui keliamos sąlygos. Pagal CK 3.7 straipsnį, santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius. Nuo panašių interpretacijų, kokias galima daryti, kaip minėta anksčiau, skaitant Deklaracijos tekstą, saugo CK 3.12 str., imperatyviai įtvirtinantis draudimą tuoktis tos pačios lyties asmenims.

Taigi akivaizdu, jog dabartinis teisinis reguliavimas ne tik neįtvirtina tos pačios lyties asmenų teisės susituokti Lietuvoje, bet ją ir draudžia. Šiuo aspektu galima matyti tam tikrą priešpriešą su egzistuojančia EŽTT praktika – nors EŽTK neužtikrina tos pačios lyties asmenų santuokų, tačiau akivaizdu, jog jos nedraudžia. Priešingai – *Schalk* byloje Teismas

⁸⁹ LAFFRANQUE, Julia. *Subsidiarity: From Roots to Its Essence* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą:

<https://www.echr.coe.int/documents/speech_20150130_seminar_laffranque_2015_bil.pdf>.

⁹⁰ Braitono deklaracija, priimta 2012 m. balandžio 19-20 d. Braitono konferencijoje dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo ateities [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.echr.coe.int/Documents/2012_Brighton_FinalDeclaration_ENG.pdf>.

⁹¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262.

pripažino, jog nebėra pagrindo santuoką laikyti išimtinai tik tarp vyro ir moters sudarytą sąjungą. Vis dėlto Lietuvoje pastebimos diskusijos, kaip ir kokia apimtimi turi būti pripažintos tos pačios lyties šeimos. Klausimas, ar apskritai tai turi būti padaryta, keliamas nebent radikalesnėmis nuostatomis besivadovaujančiose socialinėse grupėse. Profesorius Vytautas Mizaras, dažnai išreiškiantis palankią LGBT asmenims poziciją, yra pasisakęs, jog teisės tikslas turi būti ne nurodyti asmenims, kokią bendro šeimos gyvenimo formą pasirinkti, o sureguliuoti šeimos santykius taip, kad nepriklausomai nuo pasirinktos gyvenimo formos būtų vienodai užtikrinta bendrai gyvenančių asmenų tarpusavio atsakomybė, tinkamas pareigų vykdymas, jų turtinių interesų apsauga bei, esant vaikams, šių gerovė ir teisių gynyba.⁹²

Tos pačios lyties asmenų santuokų klausimas buvo tapęs tikru diskusijų objektu ir po Konstitucinio Teismo nutarimo, paskelbto 2019 m. sausio 11 d. Jis įtvirtino, jog trečiųjų šalių piliečiai, santuoką ar registruotą partnerystę su tos pačios lyties lietuviais sudarę kitoje šalyje, galės atvykti ir teisėtai gyventi mūsų šalyje. Ir nors nutarimas neįteisino nei tos pačios lyties santuokų, nei partnerysčių, viešojoje erdvėje kilo didelis pasipiktinimas, kad būtent šiems institutams atvėrė kelią Konstitucinis Teismas, tiesa – prieštaraudamas Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Nepaisant to, jog minėtų institutų Lietuvos teisinėje sistemoje kurį laiką dar teks palaukti, vis dėlto, pasak LGBT žmogaus teisių aktyvisto Tomo Vytauto Raskevičiaus, Teismas paminėjo itin svarbius aspektus, kurie taps „neatremiamais argumentais, siekiant lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT) asmenų lygiateisiškumo Lietuvoje“.⁹³ Bene svarbiausias iš jų, susijęs ir su nagrinėjama darbo tema, yra tai, jog konstitucinė šeimos samprata yra neutrali lyties pagrindu, o pagal Konstituciją yra „*saugomos ir ginamos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu, t. y. grindžiamą šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu priiimti tam tikras teises ir*

⁹² MIZARAS, Vytautas. *Dar kartą apie (gėjų) santuokas, arba kas yra šeima*. Vilnius: Delfi, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vmizaras-dar-karta-apie-geju-santuokas-arba-kas-yra-seima.d?id=39216101>>.

⁹³ RASKEVIČIUS, Tomas Vytautas. *Konstitucinis Teismas: tos pačios lyties poros vis dėlto yra šeima*. Vilnius: Manoteises.lt, 2019 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://manoteises.lt/straipsnis/konstitucinis-teismas-tos-pacios-lyties-poros-vis-del-to-yra-seima/>>.

pareigas“.⁹⁴ Panašios pozicijos Konstitucinis teismas laikėsi dar 2011 m., pripažindamas, jog „saugomos bei ginamos ir kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos“.⁹⁵

Kalbant apie transseksualių asmenų teisę sudaryti santuoką, reikia pažymėti, jog dėl nesamo tinkamo ir aiškaus teisinio reglamentavimo lyties keitimo srityje, Lietuvoje transseksualūs asmenys turėtų remtis EŽTT praktika. Joje, kaip aptarta aukščiau, nustatyta, jog lytį pakeitęs asmuo turi teisę sudaryti santuoką su priešingos lyties asmeniu. Šiuo atveju situacija gana problematiška, nes nepaisant 2007 m. įpareigojimo priimti reikiamus teisės aktus⁹⁶, skirtus lyties keitimo procedūrai reglamentuoti, Lietuvoje vis dar nėra tinkamo teisinio reguliavimo ir transseksualūs asmenys iki šiol lieka „kankinančioje nežinioje“.⁹⁷

Taigi apibendrinant situaciją Lietuvoje, turint omenyje, jog EŽTT suteikia valstybėms galimybę pačioms nuspręsti dėl LGBT asmenų santuokų, galima teigti, jog nacionalinis teisinis reguliavimas neprieštarauja EŽTT nustatytiems standartams. Nors teisės aktuose eksplicitiškai draudžiama sudaryti santuoką tos pačios lyties asmenims, aptarta jurisprudencija neįpareigoja praplėsti santuokos instituto taip, kad jis apimtų ir LGBT asmenų poras. Kita vertus, lytį pakeitę transseksualūs asmenys turi teisę sudaryti santuoką su skirtingos lyties asmenimis, tačiau dėl nesamo tinkamo reglamentavimo problemų kyla jau lyties keitimo stadijoje, todėl kartu kyla problemų tinkamai įgyvendinant ir teisę į santuoką.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. *TAR*, 2019, Nr. KT3-N1/2019.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 118-5564.

⁹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas *L. prieš Lietuvą* byloje, Nr. 27527/03.

⁹⁷ *Ibid.*, § 59.

2. Teisė į civilinę partnerystę

2.1. Civilinės partnerystės samprata

Kohabitacija, kaip bendras gyvenimas kartu neįregistravus santuokos (angl. *cohabitation*) natūraliai atsirado dėl sparčių socialinių ir ekonominių pokyčių, kai jaunesnio amžiaus moterys ir vyrai pradėjo kurti faktinius santuokinius santykius neįregistravę santuokos.⁹⁸ Tačiau tokia gyvenimo forma neužtikrina teisinės šeimos ir partnerių tarpusavio teisinės apsaugos, todėl kai kuriose teisinėse sistemose atsirado civilinės partnerystės institutai. Vis dėlto tos pačios ir skirtingos lyties asmenų partnerystės skiriasi savo prigimtimi ir yra užtikrinamos nevienodai, todėl šiame skyriuje didžiausias dėmesys bus skiriamas tik tos pačios lyties partnerystėms.

Natūralu, jog kurdami stabilius ir ilgalaikius santykius, asmenys tikisi tam tikros jų apsaugos. Pavyzdžiui, partneriui atsidūrus ligoninėje, asmuo turi pagrįstą lūkestį gauti visą svarbią informaciją, susijusią su kito partnerio sveikatos būkle. Tačiau nesant teisinio instituto, kuris pagrįstų artimą tarpusavio ryšį, tokie reikalavimai ilgą laiką buvo nepagrįsti. Vis dėlto sulaukusios tam tikro pripažinimo visuomenėje, LGBT poros išdrįso reikalauti teisių, kurios atitinkamai užtikrinamos ir heteroseksualioms poroms.⁹⁹ Šio judėjimo akivaizdoje, kaip tam tikra pusiaukelė aršioje diskusijoje dėl santuokų, ir atsirado civilinės partnerystės institutas, kuris autorių kartais vadinamas kaip „santuoka be jos titulo“.¹⁰⁰ Šios kompromisinės pozicijos patrauklumas – gebėjimas prisitaikyti prie akivaizdžiai prieštaraujančių požiūrių: visų pirma, kad homoseksualūs asmenys turi lygias su kitais asmenimis teises ir, kita vertus, visuomenėje vyraujančios „tradicinės“ santuokos institucijos.¹⁰¹

Vis dėlto daugeliui tos pačios lyties santuokų šalininkų civilinės partnerystės institutas neatrodo kaip pakankama priemonė užtikrinti santykių pripažinimą.¹⁰² Kai kurie autoriai civilinę partnerystę netgi įvardija kaip „skausmingą kompromisą tarp tikros

⁹⁸ KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, Inga. Bendro gyvenimo neįregistravus santuokos teisinio reglamentavimo problemos. *Jurisprudencija*, 2008, t. 4, Nr. 106, p. 27.

⁹⁹ ISAAK, M. „What’s in a name?“. Civil unions and the Constitutional Significance of „Marriage“. *Journal of Constitutional Law*, 2008, t. 10, p. 607.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 608.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² AKANDJI-KOMBE, Jean-Francois. *Positive obligations under the European Convention on Human Rights: A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/168007ff4d>>.

lygybės ir jokio teisinio pripažinimo apskritai“.¹⁰³ Anot jų, santuoką suprantant kaip pagrindinį poros santykių įtvirtinimą, iš esmės yra neteisinga sukurti lygiagrečią tos pačios lyties porų santykių pripažinimo sistemą.¹⁰⁴ Iš to galima daryti išvadą, jog partnerysčių oponentai ši institutą suvokia kaip tam tikrą LGBT porų skirtingą, palyginus su heteroseksualiomis poromis, vertinimą, kuris lemia netiesioginę homoseksualių porų diskriminaciją. Vis dėlto šiandien, nepasiekus bendro sutarimo dėl tos pačios lyties asmenų santuokų, partnerystės institutas yra geriausia ir veiksmingiausia priemonė užtikrinti teisinę šeimų apsaugą, vienodą traktavimą ir lygias teises.

2.2. Tos pačios lyties asmenų partnerystės

1989 m. spalio 1 d. Danija tapo pirmąja valstybe, įteisinusi registruotą partnerystę tos pačios lyties asmenų poroms.¹⁰⁵ Atsižvelgusi į tuometę problematišką tos pačios lyties asmenų porų padėtį, 2000 m. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja priėmė Rekomendaciją Nr. 1474 „Lesbiečių ir gėjų padėtis Europos Tarybos valstybėse narėse“, kuriomis rekomendavo Ministrų komitetui parginti valstybes nares „priimti teisės aktus, kuriuose būtų numatytos registruotos partnerystės“.¹⁰⁶ 2010 m. Europos Tarybos Ministrų komitetas ėmėsi aktyvesnių veiksmų ir priėmė Rekomendaciją CM/Rec(2010)5 valstybėms narėms dėl priemonių kovai su diskriminacija, kurioje paragino valstybes nares imtis priemonių, užtikrinant teisinį stabilius santykius palaikančių porų pripažinimą, nediskriminuojant tos pačios lyties porų. Atsižvelgiant į tai, jog šiuo metu registruota partnerystė įteisinta 21 Europos Sąjungos valstybių¹⁰⁷, galima teigti, jog minėti dokumentai žymiai prisidėjo prie LGBT asmenų teisių plėtojimo ir galbūt netgi padėjo EŽTT pasiekti ilgai laukto Europinio konsensuso tos pačios lyties asmenų porų partnerysčių klausimu.

EŽTK 8 straipsnio 1 dalis skelbia:

Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.

Kaip matyti, savarankiškos nuostatos, įtvirtinančios partnerystės institutą, priešingai nei santuokos, Europos žmogaus teisių konvencijoje nėra – jį apima EŽTK 8 str., saugantis

¹⁰³ WILKINSON, S.; KITZINGER, C. In support of equal marriage: Why civil partnership is not enough. *The Psychology of Women Section Review*, 2006, t. 8, Nr. 1, p. 54.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ RULE, Sheila. *Rights for Gay Couples in Denmark*, New York: The New York Times, 1989.

¹⁰⁶ Parliamentary Assembly of the Council of Europe. *Situation of lesbians and gays in Council of Europe member states Recommendation 1474*, 2001, Doc. 9217.

¹⁰⁷ Europos Sąjungos informacinis tinklalapis. *Civilinė sąjunga ir registruota partnerystė* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą:

<https://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_lt.htm>.

teisę į privatų ir šeimos gyvenimą, tad straipsnio interpretacija priklauso EŽTT kompetencijai. Palyginus su teise į santuoką, Teismas turėjo daugiau galimybių nagrinėti teisės į civilinę partnerystę turinį pagal EŽTK 8 str., todėl lengva pastebėti Teismo pozicijos evoliuciją.

Šiame skyriuje toliau aptariama reikšmingiausia teisminė praktika, susijusi su tos pačios lyties asmenų teise į civilinę partnerystę pagal EŽTK 8 str., atskleidžiama, kaip keitėsi Teismo pozicija, taip pat apžvelgiamas Lietuvos teisinis reguliavimas.

Ilgą laiką tos pačios lyties asmenų poros nebuvo pripažįstamos šeima, todėl pažeidimai buvo nagrinėjami tik per privataus gyvenimo prizmę. Dėl nesamo bendro sutarimo tos pačios lyties asmenų santykių, EŽTT rėmėsi vertinimo nuožiūros laisvės doktrina (angl. *margin of appreciation*) ir teisinio reguliavimo klausimą paliko pačioms valstybėms.¹⁰⁸ Tačiau 2010 m. sprendime *Schalk ir Kopf* Teismas pirmą kartą pripažino, jog tos pačios lyties poros, palaikančios stabilius ilgalaikius santykius, yra tokia pati šeima kaip ir heteroseksualios poros. Ir nors šioje byloje Teismas konkrečiai nenustatė valstybių pareigos įtvirtinti civilinės partnerystės instituto, vis dėlto tai buvo žingsnis į tolimesnį teisinį pripažinimą – jei tos pačios lyties poros yra šeima, jos taip pat turi teisę į tam tikrą reguliavimą, saugantį jų, kaip šeimos, interesus.

Analizuojant vėlesnę EŽTT praktiką, matyti, jog Teismo pozicija keitėsi gana iš lėto. Pamatiniu sprendimu, kuriuo rėmėsi EŽTT savo vėlesnėje praktikoje, tapo minėtasis *Schalk ir Kopf*. Antai, nagrinėdamas pareiškimo priimtinumą byloje *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją*¹⁰⁹, Teismas atsižvelgė būtent į minėtąjį *Schalk* sprendimą, kuriame buvo pabrėžta, jog atsižvelgiant į sparčią daugelio valstybių evoliuciją tos pačios lyties porų santykių pripažinimo srityje, nebegalima laikyti, jog tik skirtingos lyties asmenų poros gali naudotis šeimos teise, įtvirtinta Konvencijos 8 str. Atsižvelgdamas į tai, Teismas nurodė, jog pareiškėjų skundas dėl nesamo teisinio tos pačios lyties asmenų porų reguliavimo yra priimtinas pagal Konvencijos 8 ir 14 straipsnius.

Pereidamas prie bylos esmės, Teismas *Vallianatos* byloje išskyrė pagrindinius šioje situacijoje taikytinus principus. Pagal ankstesnę jurisprudenciją, Teismas seksualinę orientaciją pripažįsta Konvencijos 14 str. saugoma vertybe, todėl, kaip ir lyties pagrindu, skirtingas asmenų traktavimas dėl seksualinės orientacijos reikalauja ypatingai svarbių ir įtikinamų priežasčių. Būtent tą Teismas ir mėgino išsiaiškinti minėtoje byloje – ar Graikijos valstybės institucijos, priimdamos partnerystės įstatymą, leidžiantį įteisinti santykius tik

¹⁰⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 10 d. sprendimas *Mata Estevez prieš Ispaniją* byloje, Nr. 56501/00.

¹⁰⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2003 m. lapkričio 7 d. sprendimas *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* byloje, Nr. 29381/09 ir 32684/09.

skirtingos lyties asmenų poroms, nepažeidė 14 str. skirtingai traktuodami asmenis dėl jų seksualinės orientacijos. Šiuo klausimu Teismas nebuvo įtikintas Graikijos vyriausybės argumentų, jog skirtingas asmenų traktavimas yra pateisinamas dėl to, jog 1) tos pačios lyties poros turėjo galimybę įteisinti savo santykius civiline tvarka sudarydami sutartį ir 2) pats partnerystės institutas skirtas ne porų santykiams reguliuoti, o vaikų, gimstančių ne santuokoje, apsaugai. Ir nors Teismas sutiko, jog tradicinės šeimos ir vaiko interesų apsauga gali būti pateisinimo pagrindas, vis dėlto šiuo konkrečiu atveju įstatymas buvo skirtas išimtinai skirtingos lyties asmenų porų santykiams sureguliuoti nauja forma. Sprendime pažymėta, jog nėra pagrindo paneigti įstatymo leidėjo galimybės užtikrinti abiejų grupių teisinę apsaugą – tiek vaikų, gimusių ne santuokoje, tiek tos pačios lyties asmenų porų.

Vienas įdomesnių aspektų, kurį Teismas nagrinėjo *Vallianatos* byloje, yra porų bendras gyvenimas. Atsižvelgiant į tai, jog 2013 m. kai kuriose visuomenės grupėse LGBT porų gyvenimas buvo (o galbūt vis dar yra) mistifikuotas, EŽTT jautė pareigą išaiškinti, jog asmenų gyvenimas kartu negali būti vienintelė aplinkybė, patvirtinanti stabilų poros santykių buvimą. Tai reiškia, jog tos pačios lyties asmenų pora, kuri apsisprendžia kartu negyventi dėl profesinių, socialinių ar kitų priežasčių, vis tiek laikytina šeima pagal Konvencijos 8 straipsnį ir turi teisę į atitinkamą teisinę apsaugą. Lyginant su skirtingos lyties porų santykių reguliavimu, toks aiškinimas atrodo kiek perteklinis arba net akivaizdus – kažin ar kas kvestionuotų heteroseksualios poros santykių tikrumą vien dėl pasirinkimo nekurti bendros buities. Tačiau verta pažymėti, jog 2001 m. EŽTT, nepaisydamas asmenų gyvenimo kartu bei eilę metų vedamo bendro ūkio, nepripažino tos pačios lyties poros santykių kaip į šeimos apibrėžimą patenkančios situacijos.¹¹⁰ Taigi atsižvelgiant į tai, jog LGBT porų teisių apimtis plečiama itin atsargiai ir pamažu, toks aiškinimas, kaip pateiktas *Vallianatos* byloje, neturėtų stebinti.

Dėmesys byloje teko ir Lietuvos teisiniam reguliavimui – Teismas pažymėjo, jog Graikija ir Lietuva yra vienintelės Europos Tarybos narės, galimybę santykius įregistruoti naudojantis partnerystės institutu suteikiančios išimtinai skirtingos lyties asmenų poroms. Šiuo metu statistika kiek pasikeitė – prie Europos Tarybos prisijungus naujoms narėms, į sąrašą taip pat patektų Bulgarija, Latvija bei Rumunija, kurios nesuteikia jokio homoseksualių porų santykių pripažinimo. Slovakija ir Lenkija pripažįsta tik neregistruotą partnerystę, todėl taip pat galėtų sulaukti tam tikros kritikos. Tačiau akivaizdu, jog naujai prisijungusios valstybės nedaro įtakos bendram Lietuvos įvaizdžiui tarptautiniame

¹¹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 10 d. sprendimas *Mata Estevez prieš Ispaniją* byloje, Nr. 56501/00.

kontekste. Ir, kaip parodys skyriaus pabaigoje pateikta teisės aktų analizė, EŽTT pateikta kritika yra gana pagrįsta.

Vis dėlto pats sprendimas vertintinas kaip pakankamai ribotas. Teisėjų kolegija nerado bendro Europinio konsensuso dėl teisinio LGBT porų pripažinimo, todėl nusprendė žengti konservatyviu keliu ir nenagrinėti valstybių pozityviosios pareigos užtikrinti teisinį tos pačios lyties porų santykių reguliavimą. Taigi užuot priėmęs dar vieną LGBT bendruomenei palankų sprendimą po *Schalk ir Kopf*, Teismas apsiribojo tik diskriminacijos nagrinėjimo klausimu konkrečioje situacijoje – globaliai į esamą problemą pažvelgti neišdrįso. Kita vertus, sprendimas nusiuntė aiškią žinutę kitoms valstybėms – pristatant teisinę alternatyvą santuokos institutui, į taikymo apimtį privalo būti įtrauktos tos pačios lyties asmenų poros. Analizuodama EŽTT sprendimą, teisininkė Natalija Bitiukova pastebėjo, jog iš Teismo pozicijos galima daryti išvadą, kad geriau teisinėje sistemoje turėti diskriminuojantį įstatymą, įtvirtinantį civilinės partnerystės institutą skirtingos lyties asmenų poroms, negu apskritai jokio.¹¹¹ Taigi atsižvelgiant į tai, jog nuo šio sprendimo valstybės, svarstydamos priimti partnerystės įstatymą, negalės išskirtinų teisių suteikti tik skirtingos lyties asmenų poroms, sprendimas visgi laikytinas žingsniu, nors kol kas ir neužtikrintu, į vienodą homoseksualių porų teisinę apsaugą.

Tam tikru lūžio tašku galima laikyti 2015 m. sprendimą byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją*¹¹². Pareiškėjai į Teismą kreipėsi dėl to, jog Italijos teisinis reguliavimas apskritai nesuteikė jokios galimybės teisiškai įtvirtinti tos pačios lyties porų santykius. Nepaisant to, jog egzistavo galimybė sudaryti tam tikras privačias sutartis, jos labiau buvo simbolinės ir nesuteikė realios teisinės apsaugos. Tiesa, Italijos Konstitucinis teismas pripažino, jog teisinis vakuumas, susidaręs dėl įstatymų leidėjo pasyvumo, pažeidė LGBT asmenų teises, vis dėlto tolesnių rezultatų nebuvo pasiekta – pats Konstitucinis teismas neturi galios veikti savo iniciatyva, o teisės aktų priėmimas yra išimtinė parlamento prerogatyva, kurios, šiuo konkrečiu atveju, jis neįvykdė.

EŽTT pirmiausia įvertino, jog, atsižvelgiant į tai, kad tos pačios lyties poros geba kurti stabilius santykius lygiai taip pat, kaip heteroseksualios poros, yra būtinas toks nacionalinis reguliavimas, kuris užtikrintų ir saugotų LGBT porų teises ir teisėtus interesus. Vis dėlto tuometis pareiškėjų statusas nacionalinės teisės atžvilgiu, pasak EŽTT kolegijos, laikomas tik *de facto* sąjunga, kurią reglamentuoja tam tikri ribotos apimties privatūs

¹¹¹ BITIUKOVA, Natalija. *Vallianatos and Others v. Greece: What is in there for Lithuania?*, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://strasbourgoobservers.com/2014/01/13/vallianatos-and-others-v-greece-what-is-in-there-for-lithuania/>>.

¹¹² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. spalio 21 d. sprendimas *Oliari ir kiti prieš Italiją* byloje, Nr. 18766/11 ir 36030/11.

susitarimai. Tokios sutartys, patvirtinančios gyvenimą kartu, negali būti laikomos pakankamu teisių užtikrinimu, nes nenumato kai kurių pagrindinių poreikių, kurie yra esminiai tvirtų santykių išlaikymo pagrindai, pavyzdžiui, moralinė parama, išlaikymo prievolės, paveldėjimo teisės ir kt. Teismas išaiškino, jog nesant santuokos instituto, tos pačios lyties asmenų poros yra itin suinteresuotos sudaryti civilinę sąjungą ar registruotą partnerystę, nes tai būtų tinkamiausias būdas teisiškai pripažinti savo santykius be papildomų kliūčių ir tikėtis atitinkamos interesų apsaugos.

Bene svarbiausias nagrinėjamo sprendimo aspektas yra pozityviųjų valstybės pareigų aiškinimas. Teismas atsigręžė į savo paties ankstesnę praktiką ir priminė, jog valstybės, įgyvendindamos pozityviusius įsipareigojimus pagal Konvencijos 8 str., turi tam tikrą vertinimo nuožiūros laisvę.¹¹³ Tačiau jos apimtis skiriasi nuo konkrečių faktinių aplinkybių – privataus gyvenimo kontekste, kai grėsmė kyla asmens egzistavimo ar tapatybės aspektui, vertinimo laisvė bus gana ribota, tuo tarpu situacijose, dėl kurių nėra vieningo Europos konsensuso, valstybės naudojasi platesnėmis vertinimo ribomis.¹¹⁴ Įprastai platesne vertinimo laisve valstybės naudojasi ir tais atvejais, kai turi išlaikyti pusiausvyrą tarp besirungiančių privačiųjų ir viešųjų interesų arba Konvencijoje numatytų teisių. Vis dėlto tais atvejais, kai bendruomenės interesai iškeliami aukščiau tam tikrų individų teisių, valstybės tam turi turėti rimtą pagrindą. Galima pasidžiaugti, jog bendro pobūdžio nuogaustavimai, jog visuomenė dar nėra pasirengusi naujai santykių rūšiai ar kad joje vis dar vyrauja skirtingas požiūris į socialiai jautrius klausimus, Teismo šioje konkrečioje situacijoje neįtikino – jis pripažino, jog byla susijusi su bendru teisinio pripažinimo poreikiu ir pareiškėjų, kaip tos pačios lyties asmenų poros, apsauga. Pastarąjį Teismas įvertino kaip egzistavimo ir tapatybės aspektą, o tai reiškia, kaip pažymėta aukščiau, jog vertinimo laisvė šiuo klausimu yra gana siaura.

Teismas taip pat pažymėjo didėjančią tos pačios lyties porų pripažinimą Europoje, kuris nuo *Schalk ir Kopf* toliau sparčiai vystosi. Atkreipdamas dėmesį į tai, jog sprendimo priėmimo metu net 24 iš 47 Europos Tarybos valstybių jau buvo priėmusios atitinkamus teisės aktus ir numačiusios tam tikrą teisinę apsaugą, Teismas privalėjo pripažinti, jog tarptautinis judėjimas teisinio pripažinimo srityje yra tęstinis ir į jį būtina atsižvelgti. Galiausiai EŽTT nurodė, jog Italijos vyriausybė, nepateikdama įrodymų, kodėl šiuo

¹¹³ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 11 d. sprendimą *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 28957/95; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 27 d. sprendimą *Pretty prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 2346.

¹¹⁴ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 22 d. sprendimą *X, Y ir Z prieš Jungtinę karalystę* byloje, Nr. 21830/93; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 26 d. sprendimą *Fretté prieš Prancūziją* byloje, Nr. 36515/97; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 11 d. sprendimą *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 28957/95.

konkrečiu atveju visuomenės interesas privalo būti iškeltas aukščiau individo teisių, peržengė vertinimo nuožiūros laisvės ribas ir neįvykdė pozityviosios pareigos užtikrinti konkrečios teisinės sistemos, pagal kurią būtų pripažįstamos ir saugomos tos pačios lyties asmenų poros.

Sprendimas akivaizdžiai tapo pažangiu žingsniu pirmyn – Teismas, pagaliau sulaukęs bendro Europinio konsensuso (tuo metu daugiau nei pusė ET valstybių įtvirtino tam tikrą teisinę LGBT porų apsaugą), išdrįso sutikti su pareiškėjų argumentais, jog teisinis tos pačios lyties porų pripažinimas yra pozityvioji valstybės pareiga, siekiant apsaugoti teisę į privatų gyvenimą. Atitinkamai, teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą nėra garantuojama, jei tos pačios lyties poros neturi galimybės sudaryti civilinės sąjungos ar registruotos partnerystės, nesant įtvirtinto santuokos instituto.

Vis dėlto Teismo sprendimas neišvengė ir kritikos. Nepaisant to, jog pareiškėjai kreipėsi dėl patirtos diskriminacijos seksualinės orientacijos atžvilgiu, Teismas ištyrė tik Konvencijos 8 str. pažeidimą, nepaliesdamas 14 str. aspekto. Tokiu būdu teisėjų kolegija, tirdama sąvokos „gerbimas“ reikšmę, apsiribojo Italijos kontekstu, todėl praleido galimybę išsamiai įvertinti, ar skirtingas subjektų traktavimas panašiose situacijose vien dėl seksualinės orientacijos yra pagrįstas ir teisėtas.¹¹⁵ Be to, galima rasti pozicijų, kurios apskritai neigia sprendimo svarbą, laikydamiesi nuomonės, jog *Oliari* įtvirtino ne ką daugiau nei *Schalk* ar *Vallianatos*.¹¹⁶ Vis dėlto egzistuoja nuomonė, kuriai norisi pritarti, jog nepaisant to, jog *Oliari* situacija buvo nagrinėjama išskirtinai Italijos kontekste, Teismo pateiktas sprendimas turi būti priimtas kaip itin svarbus išaiškinimas pozityviosios valstybių pareigos aspektu.¹¹⁷

Šio darbo autorės nuomone, kyla pagrįsta abejonė, ar tokios pačios pozicijos Teismas laikysis ir su kitomis valstybėmis susijusiose bylose, pavyzdžiui, *Fedotova ir Shipitko prieš Rusiją*, kuri šiuo metu yra nagrinėjimo stadijoje. Pastebėtina, jog Rusijos teisinis reguliavimas pats savaime nedraudžia tos pačios lyties santuokų ar partnerysčių.¹¹⁸

¹¹⁵ ZAGO, Giuseppe. *A victory for Italian same-sex couples, a victory for European homosexuals? A commentary on Oliari v Italy*, 2015 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga internete: <<http://www.articolo29.it/2015/victory-for-italian-same-sex-couples-victory-for-european-homosexuals-commentary-on-oliari-v-italy/>>.

¹¹⁶ MARZANO, Vito John. *Oliari and the European Court of Human Rights: Where the Court Failed* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol29/iss1/4>>.

¹¹⁷ JOHNSON, Paul. *Ground-breaking judgment of the European Court of Human Rights in Oliari and Others v Italy: same-sex couples in Italy must have access to civil unions/registered partnerships*, 2015 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://echrso.blogspot.com/2015/07/groundbreaking-judgment-of-european.html>>.

¹¹⁸ SIMSEK, Cilem. *Is there a positive obligation on Russia to legalise same-sex unions under the European Convention on Human Rights? The communicated case of Fedotova and Shipitko v. Russia*,

Pagrindinis skirtumas tarp šių situacijų yra tas, jog nagrinėjimo metu Italijoje, kaip ir pažymėjo Teismas, visuomenės nuomonė LGBT asmenų atžvilgiu buvo daugiausiai palanki, prie jos prisidėjo ir teigiamas nacionalinių teismų vertinimas, tad trūko tik įstatymo leidėjo iniciatyvos priimant tinkamą teisinę apsaugą užtikrinančius teisės aktus. Kita vertus, Rusijoje prieš homoseksualus nukreipta politika lemia kiek kitokį visuomenės požiūrį į tos pačios lyties poras.¹¹⁹ Kol kas galima tik spėlioti, ar Teismui pakaks jau esamo Europinio konsensuso pripažinti, jog nesamas LGBT porų teisinis reguliavimas yra Konvencijos pažeidimas ir tuo atveju, kai valstybinė politika yra priešiška LGBT asmenų atžvilgiu, ar visgi nuspręs, jog viešasis interesas turi pirmenybę prieš individo teises šiuo konkrečiu klausimu. Tikėtina, jog atsakymą Teismas pateiks artimiausiu metu ir nurodys, kuria linkme turi judėti Europa, kalbant apie tos pačios lyties asmenų santykių pripažinimą.

Grįžtant prie Teismo sprendimų, kurie jau priimti ir formuoja tolesnę EŽTT poziciją, verta paminėti *Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją*.¹²⁰ Nors daugiausiai Teismas tyrė LGBT asmenų teisės į santuoką apimtį, kas jau aptarta pirmoje dalyje, tačiau kartu buvo paliesta ir tos pačios lyties porų teisė į partnerystę. Tiksliau buvo įvertinta tai, jog esantis teisinis reguliavimas, kuris sudaryti santuokas leidžia tik skirtingos lyties asmenų poroms, nepažeidžia Konvencijoje numatytų teisių tokiu atveju, jeigu yra galimybė santykius įtvirtinti santuokai alternatyviu institutu, konkrečiai – civiline partneryste (*pacte civil de solidarité*). Teismas netyrė jos suteikiamų teisių apimtį ir nelygino su santuokos institutu, tik patvirtino, jog valstybės turi vertinimo nuožiūros laisvę kurdamos skirtingus santykių įtvirtinimo institutus. Iš to galima daryti išvadą, lyginant su aukščiau aptartu *Vallianatos* bei *Oliari* sprendimais, jog svarbiausia valstybei tenkanti pareiga yra užtikrinti, jog nesuteikiant tos pačios lyties poroms galimybės sudaryti santuoką, turi būti prieinama alternatyva, kuri užtikrintų poros teisių apsaugą. Kita vertus, Teismo pozicijoje galima įžvelgti grėsmių, kurios nuvestų prie simbolinių partnerysčių įteisavimo vien dėl siekio išvengti Konvencijos pažeidimų.

Taigi aptarus šio skyriaus EŽTT jurisprudenciją matyti, jog, priešingai nei teisė į santuoką, teisė į civilinę partnerystę, ar apskritai tam tikrą teisinį santykių įtvirtinimą, patyrė didelę evoliuciją. Šiandien yra sunku suvokti, jog iki *Schalk* sprendimo LGBT asmenys nebuvo laikomi galintys sudaryti stabilius santykius. Minėtas sprendimas

2016, [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://intr2dok.vifa-recht.de/receive/mir_mods_00003653>.

¹¹⁹ Pew Research Center. *The Global Divide on Homosexuality: Greater Acceptance in More Secular and Affluent Countries*, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pewglobal.org/2013/06/04/the-global-divide-on-homosexuality/>>.

¹²⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. birželio 9 d. sprendimas *Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją* byloje, Nr. 40183/07.

akivaizdžiai atvėrė galimybės plėtoti ir kitas LGBT asmenų teises: paveldėjimo, išlaikymo, įsivaikinimo ir kt. *Vallianatos* sprendime Teismas pagaliau atsižvelgė į valstybės politiką LGBT klausimu ir nurodė, jog nacionalinis įstatymų leidėjas, pristatantis alternatyvą santuokos institutui, nebegali nuošalyje palikti tos pačios lyties asmenų porų. Bene reikšmingiausias aiškinimas iš nagrinėtų sprendimų buvo pateiktas *Oliari* byloje. EŽTT pagaliau įtvirtino, jog teisinis tos pačios lyties porų pripažinimas yra pozityvioji valstybės pareiga, siekiant apsaugoti teisę į privatų gyvenimą. Tai reiškia, jog nuo sprendimo įsigaliojimo visos valstybės narės yra įpareigosos imtis atitinkamų veiksmų, kad būtų užtikrintos Konvencijoje numatytos teisės ir laisvės, o šiuo konkrečiu atveju – turi būti pristatytas tam tikras teisinis institutas, saugantis tos pačios lyties porų teises bei teisėtus interesus. Teismas tai pakartojė ir naujausioje *Chapin* byloje – valstybės turi užtikrinti, jog LGBT asmenims nesuteikiant galimybės sudaryti santuoką, tos pačios lyties poros galės savo interesus apsaugoti alternatyviu institutu. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, jog Teismas galiausiai pripažino, jog tos pačios lyties poros turi teisę sudaryti civilinę partnerystę, o valstybės narės turi pareigą tokią teisę užtikrinti.

2.3. Lietuvos teisinis reguliavimas

CK XV skyrius reglamentuoja bendrą porų gyvenimą neįregistravus santuokos, kuris gali būti suprantamas kaip partnerystės institutas. Vis dėlto būtina atkreipti dėmesį į šiuo metu esamą problematiką, kuri susijusi su teisiniu reglamentavimu ir partnerystės institutu apskritai.

Pirma, CK nuostatos skirtos tik turtiniams santykiams reguliuoti, tačiau ir šie yra gana riboti. CK 3.230 straipsnis numato, koks sugyventinių turtas pripažįstamas bendrai naudojamu, o 3.231 nurodo galimybę viešame registre įrašyti abiejų sugyventinių vardus, kaip besinaudojančius bendrais daiktais ar teisėmis. Galiausiai CK 3.232 ir 3.234 straipsniai apima bendrai naudojamo turto padalijimo tvarką, pavyzdžiui, pasibaigus bendram gyvenimui arba vienam iš sugyventinių mirus. Vis dėlto nėra aptariamoms tokios poros gyvenimui svarbios teisės kaip paveldėjimas ar tarpusavio išlaikymas, informacija ligos atveju, pareigos nepilnamečiams vaikams, nors 3.229 str. nurodytas partnerių tikslas – sukurti šeiminius santykius. Vargu ar tokie santykiai apsiriboja išimtinai turtiniais klausimais, todėl esamas partnerystės institutas ne tik nepritaikytas LGBT poroms, bet ir yra nepatrauklus skirtingos lyties poroms, kadangi neapsaugo bendrų partnerių interesų.

Antra, CK 3.229 str. aiškiai nurodo, jog „normos nustato turtinius santykius tarp vyro ir moters“, vadinasi, LGBT poros į kodekso reguliuojamą apimtį nepatenka. Būtent ši teisės

norma neatitinka esamų EŽTT įtvirtintų standartų, konkrečiai – *Vallianatos* byloje pateikto aiškinimo, jog įstatymų leidėjas, pristatydamas partnerystės ar kitokį santykių įtvirtinimo institutą, negali nuošalyje palikti tos pačios lyties asmenų porų.

Vis dėlto priežastis, kodėl, tikėtina, Lietuva dar nėra pralaimėjusi bylos EŽTT, yra tai, jog galimybės sudaryti partnerystę Lietuvoje tiesiog nėra – per 18 metų nuo Civilinio kodekso įsigaliojimo specialus įstatymas taip ir nebuvo parengtas. Vadinas, ne tik LGBT, tačiau ir skirtingos lyties asmenų poroms partnerystė yra neprieinama. Tačiau jeigu tokį įstatymo leidėjo delsimą sureguliuoti tos pačios lyties porų santykius galima pateisinti *Vallianatos* sprendimu, neva, LGBT poros nėra diskriminuojamos, nes partnerystės instituto apskritai nėra, tai pagal naujesnę *Oliari* praktiką, Lietuva nėra įvykdžiusi pozityviosios pareigos užtikrinti santuokai alternatyvų institutą, skirtą tos pačios lyties porų interesams apsaugoti. 2015 m. Seime vykusio forumo „Civilinė partnerystė Lietuvoje – galimybės ir perspektyvos“ metu prof. Vytautas Mizaras nagrinėjamą situaciją iš dalies prilygino situacijai, kai 2007 m. EŽTT dėl įstatymo leidėjo neveikimo pripažino Konvencijos pažeidimą neįgyvendinus pozityvios pareigos pagal EŽTK.¹²¹ Profesoriaus įsitikinimu, situacija panaši tuo, jog valstybė, sukūrusi teisėtą lūkestį (šiuo atveju – CK numaćiusi partnerystės institutą), neįgyvendino savo pareigos sukurti priemonių jam įgyvendinti. Ir nors šiuo atveju dėl pažeistų lūkesčių galėtų kreiptis tik skirtingos lyties asmenų poroms, kurioms ir skirtas partnerystės institutas, vis dėlto, V. Mizaro teigimu, tos pačios lyties poros savo interesus galėtų ginti remdamosi tarptautinių teisės įsipareigojimų pažeidimu.¹²²

Vis dėlto bandymų buvo priimti atitinkamus teisės aktus buvo ne vienas. Iš naujausių galima paminėti 2017 m. Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos frakcijos (LVŽS) atstovų registruotą įstatymo projektą, kuris numato atskirą jungtinės veiklos sutarties rūšį – susitarimą dėl bendro gyvenimo.¹²³ Pažymėtina, jog nors tokius susitarimus galėtų sudaryti tiek skirtingų lyčių, tiek tos pačios lyties asmenys, visgi jie reguliuotų ne šeiminius, o tik turtinius santykius. Toks reguliavimas neatitiktų EŽTT aiškinimo *Oliari* byloje, kad svarbi ne tik turtinių interesų apsauga, tačiau ir esminiai tvirtų santykių išlaikymo pagrindai, pavyzdžiui, moralinė parama, išlaikymo prievolės, paveldėjimo teisės ir kt. Kaip

¹²¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas *L. prieš Lietuvą* byloje, Nr. 27527/03.

¹²² MIZARAS, Vytautas. Partnerystė – teorinė prieiga. Iš *Civilinė partnerystė Lietuvoje – galimybės ir perspektyvos*, konferencijos medžiaga, 2015 [konferencijos įrašas]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=bjNmv1REEPQ>>.

¹²³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.589, 6.969, 6.971, 6.973, 6.978 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Reg. N. XIII P-750, 2017 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2eed4fd03fbe11e7b8e5a254f4e1c3a7>>.

alternatyvą opozicinio Liberalų sąjūdžio atstovai įregistravo projektą, kuris siekė įtvirtinti tos pačios lyties asmenų partnerystę bei apsaugoti porų interesus platesne apimtimi nei dabartinis CK numatytas reguliavimas, įskaitant partnerių tarpusavio išlaikymą, paveldėjimą, pareigas vaikams ir kt.¹²⁴ Vis dėlto projektas netrukus buvo atmestas be galimybės tobulinti, taip atskleidžiant, jog kol kas tos pačios lyties asmenų porų klausimo Seimo pozicijos politinėje darbotvarkėje nebus.

Galiausiai reikia priminti, jog Konstitucinis Teismas dar 2011 m. pripažino, jog konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais, taip pat savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas. Vien tai, kad Konstitucijos 38 str. įtvirtina santuokos ir šeimos institutus, nereiškia, jog nėra ginamos ir saugomos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos.¹²⁵ Šiame kontekste vis dėlto reikia pažymėti, jog ne santuokos pagrindu gyvenančių šeimų interesai realiai nėra saugomi. Jeigu skirtingos lyties asmenų poros bent turi galimybę sudaryti santuoką, kuri užtikrintų teisinį aiškumą bei saugumą, tai LGBT poros yra itin pažeidžiamos. Esama situacija neatitinka ne tik Konstitucinio Teismo formuojamos praktikos, bet ir EŽTT nustatytų standartų.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.3, 3.16, 3.140, 3.141, 3.143, 3.146, 3.147, 3.150, 3.155 straipsnių, Kodekso Trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13, 6.588, 6.590, 6.744 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Reg. Nr. XIIIIP-781, 2017 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/30c639a0451011e7b465dc41e35792b9>>.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. TAR, 2019, Nr. KT3-N1/2019.

3. Įvaikinimas bei kitos tėvų teisės ir pareigos

1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (toliau – Vaiko teisių konvencija) skelbia, jog imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, svarbiausia yra vaiko interesai.¹²⁶ Tačiau konkretaus apibrėžimo dokumente nėra pateikta, todėl 2013 m. JT Vaiko teisių komitetas paskelbė 14-ąjį komentarą „Dėl Vaiko teisės, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į jo interesus“¹²⁷, kuris turėjo palengvinti šio principo taikymą. Komentare apibūdinti septyni elementai, į kuriuos reikėtų atsižvelgti priimant sprendimą, susijusį su bet kuriuo vaiku: vaiko nuomonė, tapatybė, šeimos aplinkos išsaugojimas ir santykių palaikymas, vaiko priežiūra, apsauga ir saugumas, pažeidžiamumo situacija, teisė į sveikatą bei į mokslą. Konvencijoje taip pat atkreipiamas dėmesys, jog valstybės, kurios pripažįsta įvaikinimo sistemą, turi rūpintis, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į vaiko interesus.

Geriausiu vaiko interesų principu savo praktikoje remiasi ir EŽTT, tiesa, ne visada. Teisės mokslininkai atkreipia dėmesį, jog LGBT įvaikinimo bylose Teismo požiūris, taikant geriausių interesų principą, nėra nuoseklus: iš keturių bylų, susijusių su LGBT įvaikinimu, tik vienoje minėtas principas darė įtaką sprendimui.¹²⁸

Kalbant apie LGBT asmenų įvaikinimą, galima paminėti 2011 m. įsigaliojusią Europos konvenciją dėl įvaikinimo¹²⁹, kurią EŽTT taip pat mini savo praktikoje. Šiuo metu konvenciją yra ratifikavusios 10 Europos Tarybos narių, tarp kurių Lietuvos nėra. Dokumente atkreipiamas dėmesys į tos pačios lyties asmenų teisę įvaikinti: nors prie sąlygų įtėviams numatyta, kad tai turi būti skirtingos lyties poros arba pavieniai asmenys, tačiau kartu pažymėta, jog valstybės gali išplėsti taikymo sritį tos pačios lyties poroms, kurios yra susituokusios, registravusios partnerystę arba tiesiog palaiko stabilius ilgalaikius santykius.

Nors šioje dalyje didžiausias dėmesys bus skiriamas byloms, kuriose nagrinėjama LGBT asmenų teisė įsivaikinti, vis dėlto kalbant apie LGBT tėvystės teises, problemų kyla ne tik šioje srityje. Pavyzdžiui, EŽTT teko nagrinėti situaciją, kai, išsiskyrus tėvams, vaiko globa buvo perduota motinai vien dėl to, jog tėvas veda homoseksualų gyvenimą su kitu vyru. Tokia byla buvo nagrinėta dar 1999 m., ir Teismas pripažino, jog nors ir nacionalinės institucijos siekė teisėto tikslo – apsaugoti vaiko interesus – vieno iš tėvų homoseksualumas

¹²⁶ 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

¹²⁷ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas. 2013 m. gegužės 29 d. *bendrasis komentaras Nr. 14 Dėl Vaiko teisės, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į jo interesus*, CRC /C/GC/14 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html>>.

¹²⁸ de FARIA, Gabriel Alves. *Sexual Orientation and the ECtHR: what relevance is given to the best interests of the child? An analysis of the European Court of Human Rights' approach to the best interests of the child in LGBT parenting cases'* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.familyandlaw.eu/tijdschrift/fenr/2015/04/FENR-D-15-00002>>.

¹²⁹ 2008 m. Europos Tarybos Konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), *CETS* Nr. 202.

negali būti pagrindinis argumentas, suteikiant globos teises kitam sutuoktiniui.¹³⁰ Problemų ilgą laiką taip pat kėlė transseksualių asmenų teisinis statusas. Pavyzdžiui, *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę* byloje nagrinėta situacija, kai nacionalinės institucijos atsisakė užregistruoti transseksualų asmenį kaip tėvą vaiko, kuris gimė po dirbtinio apvaisinimo.¹³¹ Teismas tuomet tyrė, ar egzistuoja bendras Europos sutarimas dėl transseksualų tėvystės teisių, o jo neradęs pripažino, jog valstybės turi plačią vertinimo laisvę ir nėra įpareigosotos gimimo liudijime registruoti asmens, kuris nėra biologinis vaiko tėvas. Teisėjų kolegija taip pat atkreipė dėmesį į tai, jog pareiškėjo vardo nebuvimas vaiko liudijime neapriboja jo, kaip tėvo, statuso socialine prasme – jis turi teisę gyventi kartu, teikti emocinę ir finansinę paramą, taip pat santykiuose su kitais asmenimis prisistatyti kaip vaiko tėvas. Vis dėlto teisėjų kolegija nebuvo vieninga – 6 teisėjai nesutiko su daugumos nuomone, jog Jungtinė Karalystė nepažeidė Konvencijos nuostatų. Svarbų aspektą atskirojoje nuomonėje pateikė teisėja Thór Vilhjálmsson: pagal tuometinius Jungtinės Karalystės įstatymus, vyras, kurio partnerei gimė vaikas po dirbtinio apvaisinimo, teisiškai gali būti traktuojamas kaip vaiko tėvas.¹³² Šiuo atveju minėtos teisės aktų nuostatos nebuvo pritaikytos vien dėl to, jog pareiškėjas yra transseksualus vyras, todėl, pasak atskirąją nuomonę parašiusios teisėjos, tai sudaro Konvencijos 14 str. kartu su 8 str. pažeidimus.

Pereinant prie teisės įvaikinti analizės, galima išskirti dvi pagrindines kategorijas, kurios bus aktualios ir nagrinėjant EŽTT jurisprudenciją: 1) įprastas įvaikinimas, kurio metu be tėvų globos likusiam vaikui panaikinamos tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės ir pareigos su tėvais ir giminaičiais pagal kilmę ir sukuriama teisės bei pareigos su įtėviais kaip giminaičiams pagal kilmę¹³³; ir 2) sutuoktinio vaiko įvaikinimas (angl. *second parent adoption*), kurio metu sutuoktinis arba partneris įvaikina kito sutuoktinio arba partnerio vaiką, jam neprarandant teisinio ryšio su biologiniu tėvu.¹³⁴ Toliau skyriuje apžvelgiama Teismo praktika atskleis, kuo skiriasi šios dvi kategorijos ir kokias teises LGBT įtėviai turi kiekvienu iš atvejų.

¹³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. gruodžio 21 d. sprendimas *Salgueiro Da Silva Mouta prieš Portugaliją* byloje, Nr. 33290/96.

¹³¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1997 m. balandžio 22 d. sprendimas *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 21830/93.

¹³² Teisėjos Thór Vilhjálmsson atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 22 d. sprendime *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 21830/93.

¹³³ Institucinės globos pertvarka. *Informacinis tinklapis* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.pertvarka.lt/ivaikinimas/>>.

¹³⁴ Human Rights Campaign. *Second Parent Adoption* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.hrc.org/resources/second-parent-adoption>>.

3.1. Įvaikinimas

LGBT asmenų įvaikinimas išlieka kontraversiškesnė tema iš visų darbe aptariamų teisių. Šiuo metu 17 iš 47 Europos Tarybos valstybių narių leidžia įsivaikinti tos pačios lyties asmenų poroms.¹³⁵ Įvairios visuomenės apklausos atskleidžia skirtingas šalių pozicijas ir patvirtina, jog Europinio konsensuso dar nėra: 2017 m. duomenimis, net 75 proc. Nyderlandų ir 68 proc. Ispanijos gyventojų visiškai pritaria LGBT asmenų teisei įvaikinti, tačiau Italijoje šis skaičius siekia tik 31 proc.¹³⁶ Ankstesniais duomenimis, Lietuva rikiavosi šalia tokių valstybių kaip Slovakija, Rumunija, Latvija, Vengrija ir Kipras, kur nepritariančių LGBT asmenų įvaikinimui buvo daugiau nei 80 proc. apklaustųjų.¹³⁷ Nors naujesnių išsamių tyrimų nėra atlikta, didesnio pokyčio visuomenėje kol kas nepastebima. Priešingai, pasirodžius naujienoms iš pasaulio apie homoseksualių asmenų įvaikinimą, internete galima aptikti daugybę įžeidžiančių ir net neapykantą kurstančių komentarų, kurie atskleidžia, jog priešiškus LGBT teisei įvaikinti išlieka didelis.

Pirmąsias bylas, susijusias su teise įsivaikinti, 8 dešimtmečio pabaigoje teko nagrinėti buvusiai Europos žmogaus teisių komisijai, kuri 1974 m. byloje *X. prieš Belgiją ir Nyderlandus*¹³⁸ ir 1997 m. byloje *Di Lazzaro prieš Italiją*¹³⁹ nusprendė, jog pareiškėjų skundai neatitinka vieno iš priimtino kriterijaus – *ratione materiae*, nes teisė įsivaikinti nebuvo nei įtvirtinta eksplicitiškai, nei galimai išvedama iš Konvencijos 8 ar 12 straipsniuose įtvirtintų teisių. Buvo nustatyta, jog Konvencija neįpareigoja valstybių užtikrinti asmenų teisės įsivaikinti, tačiau tam tikras įsikišimas į esamą santykį tarp tėvo ir įvaikio gali sukelti valstybės atsakomybę pagal Konvencijos 8-ąjį straipsnį. Vis dėlto bėgant laikui, EŽTT pozicija kiek pasikeitė ir ne visi skundai, susiję su įvaikinimu, yra nepriimtini pagal *ratione materiae* kriterijų. Teisininkai išskiria dvi bylų kategorijas, kurias Teismas visgi pripažįsta priimtinomis¹⁴⁰: 1) atvejai, kai esamas įvaikinimas, teisėtas pagal nacionalinę teisę, pažeidė asmens privatų ar šeimos gyvenimą (pavyzdžiui,

¹³⁵ ILGA-Europe. *Rainbow Europe*, 2019 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rainbow-europe.org/#0/8682/8687>>.

¹³⁶ Pew Research Center. *Ideological right more traditional on social issues*, 2017 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <www.pewglobal.org/2018/07/12/ideological-right-more-traditional-on-social-issues/>.

¹³⁷ European Commission. *Eurobarometer 66*, 2006, TNS, p. 80.

¹³⁸ Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1974 m. liepos 10 d. sprendimas *X prieš Belgiją ir Nyderlandus* byloje, Nr. 6482/74, DR 7, p. 75.

¹³⁹ Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1997 m. liepos 10 d. sprendimas *Di Lazzaro prieš Italiją*, Nr. 31924/96, DR, 90-B, p. 134.

¹⁴⁰ LETSAS, George. *No Human Right to Adopt? Gay and Lesbian Adoption Under the ECHR*, 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ssrn.com/abstract=1215102>>.

nesuteikiant galimybės vaiko globėjams įsivaikinti globojamo vaiko¹⁴¹) ir 2) situacijos, kai teisė įsivaikinti neužtikrinama arba trukdoma ja pasinaudoti dėl seksualinės orientacijos. Būtent antros kategorijos bylos ir patenka į trečiojo skyriaus apimtį.

Analizuojant LGBT asmenų teisę įsivaikinti, verta pradėti nuo 2002 m. sprendimo byloje *Fretté prieš Prancūziją*¹⁴². Tuometis Prancūzijos civilinis kodeksas nurodė, jog teisė įsivaikinti turi sutuoktinių pora, kartu gyvenanti daugiau nei dvejus metus arba sulaukę 28-erių metų, arba bet kuris asmuo, sulaukęs 28-erių. Vis dėlto bylos pareiškėjui, vienišam homoseksualiam vyrui, buvo atsisakyta leisti įsivaikinti dėl jo „pasirinkto gyvenimo būdo“, nepaisant to, jog pasižymėjo visomis finansinėmis ir emocinėmis galimybėmis auginti vaiką. Ir nors Teismas sutiko su pareiškėjo argumentu, jog pagrindinė priežastimi neteisėtai tapo jo seksualinė orientacija, vis dėlto nusprendė, jog nacionalinės institucijos siekė teisėto tikslo – apsaugoti vaiko interesus. EŽTT pažymėjo, jog nepaisant to, kad didžioji dauguma valstybių narių nėra nustatę tiesioginio draudimo įsivaikinti homoseksualiems asmenims, tačiau bendrų principų šiais socialiniais klausimais taip pat nėra, todėl nuomonės demokratinėje visuomenėje gali labai skirtis. Dėl šios priežasties natūralu, kad nacionalinės valdžios institucijos turi galimybę atsižvelgti į savo visuomenės interesus ir naudojasi didele diskrecija.

Teismas taip pat pažymėjo, jog Konvencijos 8 str., pagal kurį kreipėsi pareiškėjai, neapima teisės kurti šeimą (kitaip nei 12 str.) ar įsivaikinti. Remdamasi ankstesne teismine praktika, teisėjų kolegija pakartojo, jog teisė į „šeimos gyvenimo“ gerbimą neužtikrina vien tik noro sukurti šeimą, veikia suponuoją jau esamą šeimos egzistavimą¹⁴³, santykį tarp vaiko, gimusio ne santuokoje, ir biologinio tėvo¹⁴⁴ arba santykius, kylančius iš teisėto ir realaus įvaikinimo¹⁴⁵. Atsižvelgiant į tai, Teismas nesiekė nuspręsti, ar teisė įsivaikinti turėtų patekti į Konvencijos 8 straipsnio taikymo sritį. Anaiptol, turėdamas omenyje skirtingas valstybių narių pozicijas ir teisinius įstatymus nagrinėjamu klausimu, Teismas nusprendė, jog valstybės naudojasi plačia nuožiūros laisve, todėl pripažino, jog nacionalinės institucijos, atsisakydamos leisti įsivaikinti vienišam homoseksualiam vyrui dėl jo „pasirinkto gyvenimo būdo“, nepažeidė Konvencijos saugomų vertybių.

¹⁴¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. balandžio 27 d. sprendimas *Moretti ir Benedetti prieš Italiją* byloje, Nr. 16318/07.

¹⁴² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. vasario 26 d. sprendimas *Fretté prieš Prancūziją* byloje, Nr. 36515/97.

¹⁴³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1979 m. birželio 13 d. sprendimas *Marckx prieš Belgiją* byloje, Nr. 6833/74.

¹⁴⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. birželio 29 d. sprendimas *Nylund prieš Suomiją* byloje, Nr. 27110/95.

¹⁴⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2004 m. birželio 22 d. sprendimas *Pini ir kiti prieš Rumuniją* byloje, Nr. 78028/01.

Šiuo atveju kyla natūralus klausimas, ar Teismas, sutikdamas su Vyriausybės pareiškimais, neiškėlė visuomenės interesų ir jų nepagrįstų nuostatų aukščiau vaiko interesų. Akivaizdu, jog vaikui geriau yra augti šeimoje, kad ir nepilnoje, negu institucijoje¹⁴⁶, todėl siekis apsaugoti vaiką nuo galimos neigiamos visuomenės reakcijos, tokiu būdu paliekant jį be tėvio, vargiai gali būti traktuojamas kaip vaiko interesų apsauga. Juolab, atsižvelgiant į tai, jog nagrinėjamos bylos atveju vieniši heteroseksualūs asmenys turėjo galimybę įsivaikinti, LGBT asmenys buvo atvirai diskriminuojami.

Bandant suprasti Teismo poziciją, vertėtų prisiminti ankstesniuose skyriuose aptartą jurisprudenciją, kuri atskleidė, jog tos pačios lyties asmenų poros šeimomis buvo pripažintos tik 2010 m. *Schalk* sprendime. Tai reiškia, jog iki to pats LGBT santykių stabilumas, kuris, kaip pabrėžia mokslininkai, svarbus vaiko ugdymo procese¹⁴⁷, ir šeimos santykių palaikymas buvo kvestionuojamas. Teismas taip pat atkreipė dėmesį į faktą, jog mokslininkų bendruomenė taip pat buvo susiskaldžiusi dėl galimų pasekmių vaikui, įvaikintam vieno ar kelių homoseksualių tėvų. Tai gana natūralu – LGBT asmenų teisės vystėsi gana iš lėto, todėl vaikų, užaugusių tos pačios lyties asmenų porose, nebuvo tiek jau daug, kad būtų galima daryti pagrįstas išvadas apie jų ugdymo rezultatus ir, pavyzdžiui, emocinę būklę. Taip pat reikia nepamiršti, jog dažnai dėl visuomenės nepakantumo LGBT asmenims kenčia jų vaikai – dar 2008 m. atliktas tyrimas atskleidė, jog vaikai iš LGBT šeimų ne tik patiria bendraamžių patyčias, tačiau sulaukia homofobiškų komentarų iš mokytojų ar kitų mokyklos darbuotojų.¹⁴⁸ Todėl galima sutikti, jog Teismas, neturėdamas tvirtų įrodymų, jog vieno homoseksualaus vyro šeimos modelis neturės neigiamos įtakos vaiko ugdymosi procesui ir gyvenimo kokybei, vis dėlto mėgino apsaugoti vaiko interesus. Tačiau žvelgiant iš LGBT asmenų teisių perspektyvos, Teismas palaikė diskriminuojančią valstybės poziciją, pagal kurią, sprendžiant dėl leidimo įvaikinti, asmuo vertintas ne pagal materialines ar moralines galimybes auginti vaiką, tačiau pagal „pasirinktą“ homoseksualų gyvenimo būdą.

Pateikti kitą poziciją Teismas turėjo galimybę po šešerių metų byloje *E.B. prieš Prancūziją*.¹⁴⁹ Panašiai kaip ir *Fretté*, pasak pareiškėjos, Prancūzijos valdžios institucijos neleido įsivaikinti pareiškėjai dėl jos „pasirinkto gyvenimo būdo“ – ji buvo netekėjusi ir

¹⁴⁶ van IJZENDOORN, Marinus H, *et al.* I. Children in Institutional Care: Delayed Development And Resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, t. 76, Nr. 4.

¹⁴⁷ SANDSTROM, Heather; HUERTA, Sandra. *The Negative Effects of Instability on Child Development: A Research Synthesis*. Washington, DC: Urban Institute, 2013, p. 40.

¹⁴⁸ KOSCIW, Joseph G.; DIAZ, Elizabeth. *Involved, Invisible, Ignored: The Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Parents and Their Children in Our Nation's K-12 Schools*. New York: GLSEN, 2008, p. 16.

¹⁴⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. sausio 22 d. sprendimas *E.B. prieš Prancūziją* byloje, Nr. 43546/02.

gyveno kartu su partnere moterimi. Bet kaip atskleidė Teismo ištirtos faktinės aplinkybės, įvaikinimo institucijos taip pat buvo linkusios remtis tuomečiuose moksliniuose tyrimuose vyravusia pozicija, jog pilnaverčiam vaiko ugdymui reikalingas abiejų tėvų dalyvavimas. Vis dėlto būtina atkreipti dėmesį į tai, jog Prancūzijos teisinis reglamentavimas leido įsivaikinti ne tik poroms, tačiau ir pavieniams asmenims. Vadinasi, moksliniai tyrimai pritaikyti tik šioje konkrečioje byloje, tokiu būdu pareiškėją išskiriant iš kitų asmenų, esančių identiškoje situacijoje.

Teisės mokslininkai pastebi, jog *E.B.* sprendimu EŽTT nukrypo nuo anksčiau formuotos praktikos, nes pripažino diskriminacijos faktą, nors nacionalinės valdžios institucijos, atmetusios prašymą įsivaikinti, aiškiai neišskyrė pareiškėjos seksualinės orientacijos ar pasirinkto gyvenimo būdo.¹⁵⁰ Vis dėlto Teismas pats pripažino, jog pareiškėjos homoseksualumas buvo, jei ne akivaizdus, tai bent numanomas, veiksnys vertinant pareiškėjos galimybes įsivaikinti, o tai, pagal anksčiau paminėtą *Salgueiro* sprendimą, yra Konvencijos pažeidimas. Šiuo atveju matyti ryškus EŽTT pozicijos pokytis – prieš šešerius metus Teismas nepripažino diskriminacijos net esant aiškiems įrodymams, t. y. institucijų atsisakymas suteikti galimybę įsivaikinti dėl aiškiai nurodytos priežasties – pareiškėjo seksualinės orientacijos. Nagrinėjamu atveju, tokių diskriminacijos įrodymų pareiškėja neturėjo, tačiau Teismas vis tik nustatė diskriminacinį požiūrį pareiškėjos atžvilgiu.

Galima taip pat atkreipti dėmesį, jog Teismo daugumos neįtikino vyriausybės teiginiai, kuriais ji mėgino pateisinti asmens teisių suvaržymą. Šiuo konkrečiu atveju skirtingas asmenų traktavimas, pasak teisėjų kolegijos, jei ir turėjo teisėtą tikslą, nebuvo vykdytas proporcingai – atmetant pareiškėjo prašymą leisti įsivaikinti, nacionalinės valdžios institucijos vadovavosi išskirtinai seksualinės orientacijos vertinimu. Tai reiškia, jog nacionalinės valdžios institucijos, spręsdamos įvaikinimo tinkamumo klausimą valstybėse, kuriose teisę įsivaikinti turi nesusituokę vieniši asmenys, negali remtis išimtinai seksualinės orientacijos klausimu. Priešingu atveju tai sudaro akivaizdų Konvencijos 8 ir 14 str. pažeidimus, kurie, be kitų pagrindų, draudžia diskriminaciją seksualinės orientacijos pagrindu.

Teismo sprendimas taip pat liaupsinamas dėl to, jog dar kartą patvirtino fundamentalų egalitarinį principą, kuriuo grindžiama žmogaus teisių doktrina.¹⁵¹ Pagal šį principą niekas

¹⁵⁰ JOHNSON, Paul. Heteronormativity and the European Court of Human Rights. *Law and Critique*, 2012, t. 23, Nr. 1. p. 43-66.

¹⁵¹ LETSAS, George. *No Human Right to Adopt? Gay and Lesbian Adoption Under the ECHR*, 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ssrn.com/abstract=1215102>>.

neturėtų patirti nepalankios padėties ar laisvių bei galimybių suvaržymo dėl savo pasirinkto gyvenimo būdo ar dėl to, jog, kitų nuomone, nėra lygiavertis kitiems asmenims. Nagrinėjamos situacijos kontekste tai reiškia, jog nors valstybės neturi pozityvios pareigos užtikrinti LGBT asmenų teisę įsivaikinti, jų negali išskirti vien dėl seksualinės orientacijos. Vadinasi, valstybėse, kuriose gali įsivaikinti nesusituokęs vienišas asmuo, LGBT asmenys turi teisę į vienodą traktavimą palyginti su heteroseksualiais asmenimis.

Abiejuose aptartuose sprendimuose – tiek *Frette*, tiek ir *E.B.* – kai kurie teisėjai visgi išreiškė susirūpinimą dėl Konvencijos taikymo diskriminacijai, kurios pagrindo (teisės įsivaikinti) Konvencijoje nėra.¹⁵² Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į galimą atvirkštinę diskriminaciją, nes homoseksualaus asmens skundas dėl įvaikinimo Teismo buvo pripažintas priimtiniu, kai heteroseksualaus asmens peticija, susijusi su privataus ar šeimos gyvenimo pažeidimu dėl įvaikinimo, būtų nepriimtina.¹⁵³ Tačiau su tokia pozicija, darbo autorės nuomone, sutikti galima nebent iš dalies. Atkreiptinas dėmesys, jog Teismas Konvencijos pažeidimus pripažino ne tose bylose, kuriose pareiškėjai skundėsi dėl nesamos galimybės įsivaikinti, o tose, kuriose nacionalinis reglamentavimas akivaizdžiai išskyrė asmenis dėl jų seksualinės orientacijos.

3.2. Partnerio vaiko įvaikinimas (angl. *second-parent adoption*)

Kiek kitokią, palyginus su aukščiau aptartomis, problemą Teismas atskleidė *Gas Dubois prieš Prancūziją*¹⁵⁴ byloje. Tuometis Prancūzijos teisinis reglamentavimas nesuteikė galimybės asmeniui įsivaikinti tos pačios lyties partnerio biologinio vaiko (angl. *second-parent adoption*) – tą galėjo padaryti tik santuoką sudariusi pora. Nepaisant to, kad pareiškėjos kartu gyveno ilgą laiką, buvo įregistravusios civilinę partnerystę ir kartu augino vaiką nuo pat jo gimimo, pagal tada galiojusius teisės aktus, negalėjo sudaryti santuokos, o kartu ir įsivaikinti partnerio biologinio vaiko. Nacionalinis teismas atmetė prašymą remdamasis ir tuo, jog prašomas įvaikinimas turėtų teisinių pasekmių, prieštaraujančių pareiškėjų ketinimams bei vaiko interesams – perduodant tėvystę įvaikinamam asmeniui, būtų apribojamos biologinės motinos teisės vaiko atžvilgiu.

Pirmiausia Teismas įvertino pareiškėjų teisę susituokti pagal Konvencijos 12 str., tam pasitelkdamas ankstesniuose skyriuose nagrinėtą *Schalk ir Kopf* sprendimą. Teisėjų kolegija pakartojo, jog 12 str. neįpareigoja valstybių įteisinti tos pačios lyties santuoką, to

¹⁵² Teisėjo Jean-Paul Costa atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime 2002 m. vasario 26 d. *Fretté prieš Prancūziją* byloje, Nr. 36515/97.

¹⁵³ Teisėjo Antonella Mularoni atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime 2008 m. sausio 22 d. *E.B. prieš Prancūziją* byloje, Nr. 43546/02.

¹⁵⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. kovo 15 d. sprendimas *Gas ir Dubois prieš Prancūziją* byloje, Nr. 25951/07.

neįpareigoja padaryti ir 8 bei 14 straipsnių derinys. EŽTT taip pat pripažino, jog valstybės, suteikdamos tos pačios lyties asmenų poroms galimybę teisiškai įtvirtinti santykius, naudojasi nuožiūros laisve. Šiuo atveju svarbu atkreipti dėmesį į datą, kada buvo priimtas nagrinėjamas sprendimas. 2012 m. Teismas dar nebuvo pripažinęs pozityviosios valstybių pareigos užtikrinti teisinę LGBT porų apsaugą (tai įvyko tik po 2015 m. sprendimo *Oliari* byloje), todėl, nerasdamas bendro Europinio sutarimo, sutiko, jog valstybės pačios reguliuoja teisinės apsaugos apimtį.

Vis dėlto Teismas, darbo autorės nuomone, pasirinko gana keistą poziciją – užuot lyginęs pareiškėjų porą, kuri buvo teisiškai įtvirtinusi santykius, su santuoką sudariusia skirtingos lyties asmenų pora, Teismas situaciją prilygino nesusituokusiai heteroseksualiai porai, kuriai pagal įstatymą taip pat nėra galimybės įsivaikinti savo partnerio biologinio vaiko. Tačiau būtent čia galima išvelgti Teismo pozicijos ydingumą – vienalytės poros, priešingai negu skirtingos lyties asmenų poros, sudaryti santuokos negalėjo, todėl faktiškai neturėjo jokios galimybės įsivaikinti partnerio vaiko. Kaip teisinė alternatyva santuokai pareiškėjoms buvo prieinama civilinė partnerystė, tačiau to šiuo konkrečiu atveju pareiškėjoms nepakako, kad galėtų gauti visapusišką teisinę apsaugą. Nagrinėdamas šį aspektą Teismas tiesiog pakartojo ankstesnes sprendimo dalis dėl Konvencijos 12 str. ir valstybės pareigos santuokos klausimu aiškinimo. Teisėjas Mark Villiger nesutiko su dauguma ir pateikė atskirąją nuomonę, kurioje pažymėjo, jog teisėjų kolegija, sprendama pažeidimo klausimą, neatsižvelgė į geriausius vaiko interesus. Teisėjas atsiribojo nuo teisės susituokti ar įsivaikinti vertinimo, tačiau išvelgė diskriminaciją, kuri tiesiogiai palietė konkretaus vaiko interesus.¹⁵⁵

Teisininkai sprendimą įvertino nevienareikšmiai. Moksliniuose darbuose galima rasti pasvarstymų, jog pozicija, kuria remiantis bandoma apsaugoti geriausius vaiko interesus, dažnai tėra bandymas paslėpti heteronormatyvinį ir homofobinį požiūrį į tos pačios lyties asmenų poras.¹⁵⁶ Ir, galima sutikti, jog tokia pozicija turi pagrindą – dažnai remiantis geriausiu vaiko intereso principu vaiko gerovė yra tiriama iš visuomenės perspektyvos, t. y. ar esamos visuomenės nuostatos galėtų apsunkinti vaiko iš LGBT šeimos augimo bei ugdymo sąlygas. Tačiau svarbu tai, jog Teismas neapsiima įvertinti konkretaus vaiko interesų ir poreikių, kuriuos sukuria natūralus poreikis turėti šeimą. Todėl užuot vertinus

¹⁵⁵ Teisėjo Mark Villiger atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. kovo 15 d. sprendime *Gas ir Dubois prieš Prancūziją* byloje, Nr. 25951/07.

¹⁵⁶ JOHNSON, P. Adoption, homosexuality and the European Convention on Human Rights: *Gas and Dubois v France*. *The Modern Law Review*, 2012, t. 75, Nr. 6, p. 1146.

tam tikros šeimos galimybes ugdyti vaiką, Teismas savo praktikoje remiasi gana generalizuotu požiūriu ir kalba apie LGBT porų galimybes auginti vaiką apskritai.

Svarbiu žingsniu LGBT tėvystės teisių užtikrinimo link tapo 2013 m. sprendimas *X ir kiti prieš Austriją*¹⁵⁷. Nepaisant to, kad nuo *Gas Dubois* sprendimo praėjo vos vieneri metai, Teismo pozicija pasikeitė kone kardinaliai – tarptautinės teisės mokslininkų nuomone, šis sprendimas tapo pirmuoju nesusituokusių tos pačios lyties porų teisės į partnerio vaiko įvaikinimą pripažinimu.¹⁵⁸ Tuo metu Austrijos teisės aktai įsivaikinti leido sutuoktinių porai arba partnerystę sudariusiai homoseksualiai porai, arba vienam asmeniui – tiek heteroseksualiam tiek homoseksualiam. Vis dėlto įsivaikinti partnerio ar partnerės vaiką galėjo tik asmuo, gyvenantis heteroseksualioje nesusituokusioje poroje.

Pirmiausia Teismas pripažino, jog tos pačios lyties asmenų porą, auginančią vaiką, galima laikyti atitikmeniu heteroseksualios šeimos sampratai, todėl šioje situacijoje Konvencijos 8 str. yra taikytinas. Nors dabar tai galima laikyti savaime suprantamu teiginiu, verta paminėti, jog 1992 m. Europos žmogaus teisių komisija nustatė, jog stabilūs santykius palaikanti LGBT pora, auginanti vieno iš partnerių biologinį vaiką, nėra šeima Konvencijos 8-ojo straipsnio požiūriu.¹⁵⁹

Nagrinėjamoje byloje EŽTT taip pat nustatė, jog Austrijos reglamentavimas, suteikiantis teisę įsivaikinti partnerio vaiką išimtinai heteroseksualioms poroms, yra diskriminuojantis LGBT porų atžvilgiu. Teisėjų kolegija nesutiko su Vyriausybės teiginiais, jog toks reguliavimas buvo priimtinas remiantis tikslu atkurti šeimos vertybes, ir konstatavo, jog, nesuteikiant minėtos teisės tos pačios lyties poroms, valstybė pažeidė jų teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą pagal Konvencijos 8 str. kartu su 14 str. Kalbant apie Europinį konsensumą, kurio nebuvimu rėmėsi Austrijos vyriausybė, Teismas į jį didelio dėmesio nekreipė, nes, kaip nurodė sprendime, byloje buvo nagrinėta ne LGBT porų teisė įsivaikinti apskritai, o skirtingas porų traktavimas tuo pačiu klausimu.¹⁶⁰ Tai reiškia, jog Konvencijos pažeidimas kilo ne todėl, kad LGBT asmenims nėra užtikrinama teisė įsivaikinti, o todėl, kad homoseksualios poros buvo traktuojamos skirtingai palyginus

¹⁵⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. vasario 19d. sprendimas *X ir kiti prieš Austriją* byloje, Nr. 19010/07.

¹⁵⁸ DOTY, Kathleen. Introductory Note to *X and Others v. Austria*. *53 International Legal Materials* 620, 2014, p. 620.

¹⁵⁹ Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1992 m. gegužės 19 d. sprendimas *Kerkhoven ir Hinke prieš Nyderlandus*, Nr. 15666/89.

¹⁶⁰ de FARIA, Gabriel Alves. *Sexual Orientation and the ECtHR: what relevance is given to the best interests of the child? An analysis of the European Court of Human Rights' approach to the best interests of the child in LGBT parenting cases'*, p. 18.

su heteroseksualiomis poromis. Teismas nediršo situacijos vertinti bendrame LGBT asmenų teisių kontekste, apsiribodamas išimtinai Austrijos teisiniu reguliavimu.

Vis dėlto sprendimas reikšmingas, nes Teismas pirmą kartą pripažino Konvencijos pažeidimą LGBT asmenų įvaikinimo srityje ir nusiuntė žinią valstybėms, jog teisinis įvaikinimo reglamentavimas negali būti diskriminuojantis.¹⁶¹ Ir nors EŽTT nepripažino valstybių pozityviosios pareigos užtikrinti LGBT asmenų teisę įsivaikinti, pagal analogiją, sulaukus didžiosios dalies Europos palaikymo, bus galima tikėtis Teismo pozicijos pokyčių.

Apibendrinant apžvelgtą EŽTT jurisprudenciją matyti, kad nors ir ne itin gausiai, tačiau Teismas turėjo progų pasisakyti dėl LGBT įvaikinimo ir kitų tėvystės teisių. Iš susiformavusios praktikos akivaizdu, jog heteroseksualios orientacijos tėvas neturi prioriteto prieš homoseksualų gyvenimą gyvenantį tėvą, skiriant vaiko globos teises, pavyzdžiui, skyrybų metu, o valdžios institucijos valstybėje, kurioje vieniši asmenys turi teisę įsivaikinti, negali nesuteikti galimybės įsivaikinti LGBT asmenims tik dėl jų seksualinės orientacijos. Kalbant apie partnerio biologinio vaiko įvaikinimą, aptarta praktika atskleidė, jog teisinis reglamentavimas negali būti diskriminuojantis, lyginant homoseksualias ir heteroseksualias poras, tačiau pozityviosios pareigos užtikrinti teisę įsivaikinti partnerio vaiką valstybės neturi. Kol kas ir pati teisė EŽTT praktikoje yra apibrėžiama gana ribotai, o LGBT asmenų teisės įsivaikinti suteikimas priklauso valstybių jurisdikcijai. Teismo pozicija nagrinėjamu klausimu nėra nuosekli, o kartais ir kritikuotina: geriausių vaiko interesų principas tampa argumentu, leidžiančiu pateisinti galimą diskriminaciją ir kišimosi į privatų gyvenimą būtinybę. Atsižvelgiant į tai, jog teisė įsivaikinti (tiek heteroseksualiems, tiek homoseksualiems asmenims) Konvencijoje nėra įtvirtinta, Teismas turės imtis iniciatyvos ir pats pripažinti pozityviąją valstybių pareigą šioje srityje. Tačiau iš nagrinėtos praktikos ir gana skirtingo valstybių požiūrio matyti, jog artimiausiu metu didelių pokyčių būti neturėtų.

3.3. Lietuvos teisinis reguliavimas

Šiuo metu galiojančio CK 3.210 str. nurodo, kokie asmenys turi teisę įsivaikinti: pilnamečiai abiejų lyčių darbingo amžiaus asmenys, tinkamai pasirengę įsivaikinti. Teisės norma taip pat nurodo, jog teisę įsivaikinti turi sutuoktiniai, tačiau išimtiniais atvejais leidžiama įsivaikinti ir santuokos nesudariusiam asmeniui ar vienam iš sutuoktinių. Iš tokios

¹⁶¹ LETSAS, George. *No Human Right to Adopt? Gay and Lesbian Adoption Under the ECHR*, 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ssrn.com/abstract=1215102>>.

straipsnio formuluotės matyti, jog formaliai reikalavimų įvaikintųjų lyčiai ar seksualinei orientacijai nėra keliami. Vis dėlto pirmumas tiek teorijoje, tiek praktikoje yra teikiamas sutuoktiniams¹⁶², o tai jau kelia tam tikrų problemų – kaip aptarta ankstesniuose skyriuose, LGBT asmenys Lietuvoje negali nei sudaryti santuokos, nei registruoti partnerystės. Dėl šios priežasties du homoseksualūs asmenys, gyvenantys stabiliose ilgalaikiuose santykiuose, kartu įsivaikinti negalėtų, nes tokia teisė suteikiama išimtinai sutuoktiniams. Panaši situacija matoma ir tais atvejais, kai norima įsivaikinti savo partnerio vaiką – pagal dabar galiojančius teisės aktus tą gali padaryti tik sutuoktinis. Maža to, 2014 m. Seimo narys Petras Gražulis registravo Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo projektą, kuris eksplicitiškai uždraustų tos pačios lyties asmenų poroms įsivaikinti Lietuvoje.¹⁶³ Projektas Seime dar nesvarstytas, o Seimo žmogaus teisių komitetas bei Seimo kanceliarijos teisės departamentas pateikė išvadą, jog toks teisinis reguliavimas išskirtų asmenis išimtinai dėl lytinės orientacijos, kas neatitinka Konvencijos 8 ir 14 str. Išvadose remiamasi šiame skyriuje jau aptartu sprendimu *E.B. prieš Prancūziją*, kuriame nustatyta, jog skirtingas asmens traktavimas dėl seksualinės orientacijos laikytinas diskriminacija, kaip tai apibrėžia Konvencija. Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, kaip EŽTT formuoja nacionalinių valstybių politiką teisių apsaugos kontekste. Žvelgiant optimistiškai, galima tikėtis, jog įstatymų leidėjas, atkreipdamas dėmesį į EŽTT formuojamą praktiką, artimiausiu metu rinksis vis liberališkesnę poziciją LGBT asmenų teisių, tarp jų ir įvaikinimo, klausimu.

Visgi Lietuvos visuomenėje LGBT asmenų įvaikinimo klausimas išlieka socialiai jautrus. 2013 m. duomenimis net 76,4 proc. Lietuvos gyventojų nepritaria, kad lesbiečių poros augintų vaikus, ir 80,1 proc. gyventojų nesutinka, kad gėjų poros augintų vaikus.¹⁶⁴ Nors pastaraisiais metais panašių tyrimų nebuvo atlikta, nėra pagrindo teigti, jog situacija kardinaliai pasikeitė – Lietuvoje vis dar nėra teisinio mechanizmo, kuris reguliuotų tos pačios lyties porų santykius, o visuomenės nusistatymas turi daug didesnę poveikį institucijų sprendimams nei realios galimybės auginti vaiką. Antai programos „Globotojų

¹⁶² 2019-01-31 duomenimis, Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje, sąrašė buvo 154 pageidaujanti įvaikinti šeimos ar asmenys (142 sutuoktinių poros ir 12 nesusituokusių asmenų). Tačiau per 2018 m. vaikus įvaikino 7 šeimos (sutuoktinių poros), apie nesusituokusių asmenis duomenų nėra. (Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. *Statistika: galimi įvaikinti vaikai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vaikoteises.lt/ivaikinimas-ir-globa/statistika/>>.)

¹⁶³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 26 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, Reg. Nr. XIIP-1469(2), 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/8660ec50874c11e39d2dc0b0e08d5f21>>.

¹⁶⁴ ŠUMSKAITĖ, Lina. Jaunų homoseksualių ir biseksualių vyrų prokreaciniai lūkesčiai Lietuvoje. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 2014, t. 5, Nr. 3, p. 60.

ir įtėvių mokymas ir konsultavimas“ mokytojas, viešosios įstaigos „Pagalbos paaugliams iniciatyva“ direktorius Zigmas Giedrimas, paklaustas, ar nesutiktų leisti įsivaikinti homoseksualiems asmenims, atskleidė visuomenėje vyraujančią problemą: „*Iš principo tiek homoseksualūs vyrai, tiek moterys gali įsivaikinti, tame nematau jokios problemos. Kalbu apie visuomenės spaudimą ir homofobinę aplinką. Jeigu žmogui, atvirai pasisakančiam, kad jis – homoseksualus, mes parašytume teigiamą išvadą, aš labai bijočiau, ar įvaikinimo tarnyba man pratęstų atestaciją.*“¹⁶⁵ Vis dėlto visuomenės pozicija paremta ne moksliniais įrodymais, o tik išankstinėmis nuostatomis ir baimėmis. Į bene dažniausiai girdimą politiškai motyvuotą klausimą – ar homoseksualų tėvų vaikai patys užaugs homoseksualios orientacijos – atsakė Amerikos Psichologų Asociacija dar 1994 m., pripažinę, jog homoseksualių tėvų vaikai visiškai nesiskiria nuo heteroseksualių tėvų vaikų.¹⁶⁶ Nagrinėjama tema taip pat galima aptikti ir lietuvių autorių straipsnių, kurie patvirtina, jog vaiko ugdymas homoseksualioje šeimoje nedaro įtakos jo psichologinei raidai bei nelemia jo seksualinės orientacijos.¹⁶⁷

Taigi apibendrinant situaciją Lietuvoje, galima prieiti išvadą, jog nors dabartinis reglamentavimas LGBT asmenims įvaikinti nedraudžia, vis dėlto realios galimybės yra ribotos. Oficialios statistikos, kuri atskleistų esamą situaciją, nėra, todėl sunku pasakyti, kiek šiandien yra LGBT grupei priklausančių asmenų, kurie ketina įsivaikinti arba tai jau padarė, arba to negalėjo padaryti dėl savo atskleistos seksualinės orientacijos. Šiuo atveju pabrėžtina, jog galimybę įvaikinti turi tik vienas LGBT asmuo – nei partnerio vaiko įvaikinimas, nei to paties vaiko įvaikinimas nėra galimas dėl teisės aktuose įtvirtinto santuokos reikalavimo. Kita vertus, šiuo klausimu Lietuvos teisinis reglamentavimas nėra neprieštaraujantis EŽTT nustatytiems standartams ir LGBT teisių apsaugos apimčiai įvaikinimo srityje.

¹⁶⁵ DIRGOTAITĖ, Karolina. *Įvaikinimo konsultantas: yra trys įvaikintojų rūšys, viena iš jų – pavojinga*. Vilnius: Delfi, 2017 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ivaikinimo-konsultantas-yra-trys-ivaikintoju-rusys-viena-is-ju-pavojinga.d?id=76512465>>.

¹⁶⁶ GOLEMAN, Daniel. *Growing up in a Gay Home. Family in Transition*. New York: HarperCollins College Publishers, 1994.

¹⁶⁷ GEDVILAITĖ, Margarita. *Homoseksualių tėvų įtaka vaiko seksualiniai orientacijai ir psichologiniai raidai*. Vilniaus universitetas: Lyčių studijų centras [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index644d.html?show_content_id=548>.

IŠVADOS

1. Į klausimą, ar tos pačios lyties poros turi teisę susituokti ir būti laikomos šeima, Europos Žmogaus Teisių Teismas bando rasti atsakymą dar nuo praėjusio amžiaus 9-ojo dešimtmečio. Tuo metu EŽTT laikėsi pozicijos, jog tokios poros net nepatenka į Europos žmogaus teisių konvencijos 8-ojo straipsnio (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) apibrėžimą. Šiandien matomas pokytis Teismo jurisprudencijoje atskleidžia, jog tos pačios lyties asmenų poros turi vienodą teisę naudotis EŽTK 8-ojo straipsnio apsauga kaip ir heteroseksualios poros. Vis dėlto atlikta EŽTT praktikos analizė teisės į santuoką kontekste atskleidė, jog, bent kol kas, Konvencija neįtvirtina tos pačios lyties asmenų santuokų ir neįpareigoja to nacionaliniame teisiniame reguliavime užtikrinti ir valstybių–Konvencijos dalyvių. EŽTT laikosi pozicijos, jog santuoka, nors ir patyrusi tam tikrą socialinę evoliuciją nuo tada, kai buvo priimta Konvencija, vis dar atitinka tradicinę sampratą ir yra užtikrinama išimtinai tik skirtingos lyties poroms. Nors Teismas suteikia vilties, jog pozicija pasikeis sulaukus Europinio konsensuso – bendro Europos valstybių sutarimo LGBT asmenų santuokų klausimu, – vis dėlto nėra aišku, kada tai galėtų įvykti.
2. Kita vertus, kiek kitokia padėtis matoma transseksualių asmenų santuokų sudarymo srityje. Aptarta praktika atskleidė, jog nesuteikiant transseksualiam asmeniui teisės sudaryti santuokos su priešingos lyties asmeniu yra pažeidžiamas Konvencijos 12 str., nes biologinis lyties nustatymo kriterijus nebėra esminis nustatant santuokos teisėtumą. Tačiau iš esmės valstybės neturi pareigos užtikrinti santuokos išsaugojimo asmeniui keičiant lytį.
3. Dabartinis Lietuvos teisinis reguliavimas ne tik neįtvirtina tos pačios lyties asmenų teisės susituokti Lietuvoje, bet ją ir draudžia – CK 3.12 str. imperatyviai įtvirtina draudimą tuoktis tos pačios lyties asmenims. Vis dėlto iš aptartos EŽTT jurisprudencijos akivaizdu, jog valstybės nėra įpareigos praplėsti santuokos instituto taip, kad jis apimtų ir tos pačios lyties asmenų poras. Turint omenyje, jog EŽTT suteikia valstybėms galimybę pačioms nuspręsti dėl tokių santuokų, galima teigti, jog nacionalinis teisinis reguliavimas neprieštaruja EŽTT nustatytiems standartams. Kita vertus, lytį pakeitę transseksualūs asmenys turi teisę sudaryti santuoką su skirtingos lyties asmenimis, tačiau dėl esamo įstatymo, kuris reglamentuotų medicines ir teisines lyties pakeitimo procedūras, problemų kyla

jau lyties keitimo stadijoje. Transseksualus asmuo, negalėdamas pakeisti lyties ir teisiškai įtvirtinti savo lytinio identiteto, neturi galimybės ir sudaryti santuokos, nes tos pačios lyties asmenų santuokos, kaip minėta anksčiau, nėra įtvirtintos Lietuvos teisiniame reguliavime. Atsižvelgiant į tai, jog EŽTT ragina užtikrinti transseksualių asmenų teisinę apsaugą, Lietuvos teisės aktai neatitinka Teismo nustatytų standartų ir kartu netiesiogiai riboja transseksualių asmenų teisę į santuoką.

4. Priešingai nei teisė į santuoką, teisė į civilinę partnerystę patyrė didelę evoliuciją. Šiandien turima jurisprudencija atskleidžia, jog valstybės, priimdamos partnerystės įstatymą, negali jame įtvirtintų teisių naudojimą suteikti tik skirtingos lyties asmenų poroms. Taip pat valstybės, nesuteikiančios LGBT asmenims teisės susituokti, turi užtikrinti, jog tos pačios lyties poros galės savo interesus apsaugoti alternatyviu institutu, pavyzdžiui, civiline partneryste. Svarbiu žingsniu LGBT porų lygiateisiškumo link tapo EŽTT sprendimas pripažinti, jog teisinis tos pačios lyties porų pripažinimas yra pozityvioji valstybių pareiga, siekiant apsaugoti teisę į privatų gyvenimą. Tai reiškia, jog visos valstybės narės yra įpareigosos imtis atitinkamų veiksmų, kad būtų užtikrintas tam tikras teisinis institutas, saugantis tos pačios lyties porų teises bei teisėtus interesus. Taigi, remiantis Teismo jurisprudencija, tos pačios lyties poros turi teisę sudaryti civilinę partnerystę, o valstybės narės turi pareigą tokią teisę užtikrinti.
5. Vis dėlto Lietuvoje tos pačios lyties poros neturi jokių galimybių teisiškai įtvirtinti savo santykių. Nors CK yra numatytas partnerystės institutas, praktikoje jis neegzistuoja – per 18 metų nuo civilinio kodekso įsigaliojimo specialus įstatymas, turintis reglamentuoti partnerystės sudarymą, taip ir nebuvo parengtas. Visgi jei partnerystės įstatymas įsigaliotų, pagal dabartinį reglamentavimą LGBT poros į kodekso reguliuojamą apimtį net nepatektų – jis skirtas išimtinai skirtingos lyties asmenų poroms. Iš to galima daryti išvadą, jog Lietuvos teisinis reglamentavimas neatitinka EŽTT nustatytų standartų, o Lietuva yra neįvykdžiusi savo pozityviųjų pareigų – LGBT asmenų poros neturi tinkamos teisinės apsaugos, nes nėra užtikrintas alternatyvus santuokai institutas, kuris apsaugotų turtines bei neturtines LGBT šeimų teises.
6. Iš visų darbe tiriamų temų, LGBT įvaikinimą galima laikyti kontraversiškesniu – šiuo klausimu konsensusą rado kol kas mažiausiai valstybių. Tai atsispindi ir EŽTT

praktikoje – LGBT asmenų teisės įsivaikinti suteikimas priklauso valstybių jurisdikcijai. Pirmosios peticijos, adresuotos dar tuometinei Europos Žmogaus Teisių Komisijai, buvo pripažintos nepriimtiniomis, kaip neatitinkančios *ratione materiae* kriterijaus, nes teisė įsivaikinti nėra tiesiogiai įtvirtinta Konvencijoje. Vis dėlto šiandien iš susiformavusios praktikos akivaizdu, jog heteroseksualios orientacijos tėvas neturi prioriteto prieš homoseksualų gyvenimą gyvenantį tėvą, skiriant vaiko globos teises, pavyzdžiui, skyrybų metu, o valdžios institucijos valstybėje, kurioje vieniši asmenys turi teisę įsivaikinti, negali nesuteikti galimybių įsivaikinti LGBT asmenims tik dėl jų seksualinės orientacijos. Ir nors kol kas valstybės neturi pozityviosios pareigos užtikrinti LGBT asmenų teisę įsivaikinti ar kitas tėvystės teises (pavyzdžiui, įrašyti transseksualų tėvą į gimimo liudijimą), pagal analogiją galima tikėtis, jog EŽTT, sulaukęs didžiosios dalies Europos palaikymo, pripažins LGBT asmenų tėvystės teises platesne apimtimi.

7. Nors dabartinis Lietuvos teisinis reglamentavimas pavieniams LGBT asmenims įsivaikinti nedraudžia, vis dėlto realios galimybės yra ribotos. Tai yra pirmiausia dėl to, jog renkant tėvus, prioritetas įstatyme suteikiamas santuoką sudariusiems asmenims, ko LGBT asmenys Lietuvoje, kaip parodė atliktas tyrimas, neturi galimybės padaryti. Be to, nesusituokusios poros to paties vaiko įsivaikinti negali, todėl LGBT poroje tik vienas iš partnerių galėtų būti teisiškai traktuojamas kaip vaiko tėvas ar motina. Visuomenėje vyraujantis didelis priešiškusmas LGBT asmenų įsivaikinimui trukdo šį klausimą politinėje darbotvarkėje nagrinėti plačiau, todėl situacijai trūksta teisinio aiškumo ir apibrėžtumo. Kita vertus, šiuo klausimu Lietuvos teisinis reglamentavimas nėra kiek neprieštarauja EŽTT nustatytiems standartams ir LGBT teisių apsaugos apimčiai įsivaikinimo srityje.

ŠALTINIAI

TEISĖS AKTAI

Tarptautinės teisės aktai, tarptautiniai dokumentai

1. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006-06-17, Nr. 68-2497.
2. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002-08-02, Nr. 77-3288.
3. 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987
4. 2000 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Dvyliktasis protokolas. *ETS* No.177.
5. 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
6. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas. 2013 m. gegužės 29 d. *bendrasis komentaras Nr. 14 Dėl Vaiko teisės, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į jo interesus*, CRC /C/GC/14 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html>>.
7. 2008 m. Europos Tarybos Konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), *CETS* Nr. 202.
8. Braitono deklaracija, priimta 2012 m. balandžio 19-20 d. Braitono konferencijoje dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo ateities [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.echr.coe.int/Documents/2012_Brighton_FinalDeclaration_ENG.pdf>
9. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. *Situation of lesbians and gays in Council of Europe member states Recommendation 1474*, 2001, Doc. 9217.

Nacionalinės teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262.
2. Dėl Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo. *Vyriausybės žinios*, 1960, Nr. 18-147
3. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 26 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, Reg. Nr. XIIP-1469(2), 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/8660ec50874c11e39d2dc0b0e08d5f21>>.

4. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.589, 6.969, 6.971, 6.973, 6.978 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Reg. N. XIIIIP-750, 2017 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2eed4fd03fbe11e7b8e5a254f4e1c3a7>>.
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.3, 3.16, 3.140, 3.141, 3.143, 3.146, 3.147, 3.150, 3.155 straipsnių, Kodekso Trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13, 6.588, 6.590, 6.744 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Reg. Nr. XIIIIP-781, 2017 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/30c639a0451011e7b465dc41e35792b9>>.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

Monografijos

1. ABBOTT, Elizabeth. *A history of marriage*. London: Duckworth, 2013.
2. GIRGIS, Sherif; GEORGE, P. Roberts; ir ANDERSON T. Ryan *What Is Marriage?: Man and Woman: A Defense*. New York: Encounter Books, 2012.
3. GOLEMAN, Daniel. *Growing up in a Gay Home. Family in Transition*. New York: HarperCollins College Publishers, 1994.
4. JOHNSON, Paul. *Homosexuality And The European Court Of Human Rights*. Abingdon: Routledge, 2013.
5. SHANKLE, Michael D. *The Handbook of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Public Health: A Practitioner's Guide To Service*. Binghamton, NY, US: Harrington Park Press/The Haworth Press, 2006.
6. KOSCIW, Joseph G.; DIAZ, Elizabeth. *Involved, Invisible, Ignored: The Experiences of Lesbian,*
7. *Gay, Bisexual and Transgender Parents and Their Children in Our Nation's K–12 Schools*. New York: GLSEN, 2008.
8. MORRIS, Desmond. *The naked apie*. London: Jonathan Cape Publishing, 1967.
9. RULE, Sheila. *Rights for Gay Couples in Denmark*, New York: The New York Times, 1989.
10. SANDSTROM, Heather; HUERTA, Sandra. *The Negative Effects of Instability on Child Development: A Research Synthesis*. Washington, DC: Urban Institute, 2013.

Straipsniai iš periodinių leidinių

1. COONTZ, Stephanie. The world historical transformation of marriage. *Journal of Marriage and Family*, 2004, 66 (4).
2. DANĖLIENĖ, Ingrida. Who Is Entitled to the Right to Respect for Family Life Under the European Union Law? *LAW*, 110, 2019.
3. DOTY, Kathleen. Introductory Note to X and Others v. Austria. *53 International Legal Materials* 620, 2014.
4. DUMBLIAUSKAS, Vytautas. Santuokos ir šeimos ryšys. *Problemos*, 2015, t. 36.
5. ESKRIDGE, William N. Jr. A History of Same-Sex Marriage. *Virginia Law Review*, 1993, t. 79 Nr. 7.
6. HARRISON, Brian F.; MICHELSON, Melissa R. God and Marriage: The Impact of Religious Identity Priming on Attitudes Toward Same-Sex Marriage. *Social Science Quarterly*, 2015, t. 96, Nr. 5.
7. HELFER, Laurence R.; VOETEN, Erik. International Courts as Agents of Legal Change, *International Organization*, Cambridge University Press, 2014, t. 68, Nr. 1.
8. HODSON, Loveday. A Marriage by Any Other Name? *Human Rights Law Review*, 2011, t. 11, Nr. 1.
9. ISAAK, M. „What’s in a name?“. Civil unions and the Constitutional Significance of „Marriage“. *Journal of Constitutional Law*, 2008, t. 10.
10. van IJZENDOORN, Marinus H, *et al.* I. Children in Institutional Care: Delayed Development And Resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 2011, t. 76, Nr. 4.
11. JOHNSON, Paul. Heteronormativity and the European Court of Human Rights. *Law and Critique*, 2012, t. 23, Nr. 1.
12. JOHNSON, Paul. Adoption, homosexuality and the European Convention on Human Rights: Gas and Dubois v France. *The Modern Law Review*, 2012, t. 75, Nr. 6.
13. KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, Inga. Bendro gyvenimo neįregistravus santuokos teisinio reglamentavimo problemos. *Jurisprudencija*, 2008, t. 4, Nr. 106.
14. LUCY COOPER, Sarah. Marriage, Family, Discrimination & Contradiction: An Evaluation of the Legacy and Future of the European Court of Human Rights' Jurisprudence on LGBT Rights. Frankfurt am Main: *German Law Journal*, 2011.
15. MAH, C. The history of marriage. *Law now*, 2005, 29(6).

16. MAXWELL, Nancy G. Opening Civil Marriage to Same-Gender Couples: A Netherlands-United States Comparison'. *Arizona Journal of International and Comparative Law*, 2002, t. 18, Nr. 1.
17. MARZANO, Vito John. Oliari and the European Court of Human Rights: Where the Court Failed. *Pace International Law Review*, 2017, t. 29, Nr. 1.
18. OBELELIENĖ, Birutė. Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei. *LOGOS 66*, Vilnius, 2011, t. 66.
19. PERKUMIENĖ, Dalia; BRAZIENĖ RŪTA. Santuokos institutas valstybės ir Bažnyčios požiūriu. *Soter : religijos mokslo žurnalas*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla., 2004, nr. 12(40).
20. SHAHID, Masuma. The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review*, 2017.
21. ŠUMSKAITĖ, Lina. Jaunų homoseksualių ir biseksualių vyrų prokreaciniai lūkesčiai Lietuvoje. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 2014, t. 5, Nr. 3.
22. VAIGĖ, Laima. The problematics of recognition of same-sex marriages originating from member states according to the EU legal regulation. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, Nr. 4 (2).
23. VAIGĖ, Laima. Legal recognition of same-sex marriages in Lithuania and the ordre public exception. Equality and justice : sexual orientation and gender identity in the XXI century. *Teisė*, 2011.
24. VIENAŽINDYTĖ, Jevgenija. Vertinimo nuožiūros laisvės doktrina Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. Vilnius: *Teisė*, 90, 2014.
25. WILKINSON, S.; KITZINGER, C. In support of equal marriage: Why civil partnership is not enough. *The Psychology of Women Section Review*, 2006, t. 8, Nr. 1
26. WEIGEL, Daniel J. The concept of Family: An Analysis of Laypeople's Views of Family. *Journal of Family Issues*, 2008, t. 29, Nr. 11.

Konferencijų medžiaga, moksliniai pranešimai

1. LAFFRANQUE, Julia. *Subsidiarity: From Roots to Its Essence* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.echr.coe.int/documents/speech_20150130_seminar_laffranque_2015_bil.pdf>.

2. MIZARAS, Vytautas. Partnerystė – teorinė prieiga. Iš *Civilinė partnerystė Lietuvoje – galimybės ir perspektyvos* L konferencijos medžiaga, 2015 [konferencijos įrašas]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=bjNmv1REEPQ>>.

TEISMŲ, KOMISIJŲ PRAKTIKA

Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Komisijos sprendimai, Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjų atskirosios nuomonės

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. gruodžio 21 d. sprendimas *Salgueiro da Silva Mouta prieš Portugaliją* byloje, pareiškimo Nr. 33290/96.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. lapkričio 30 d. sprendimas *P.V. prieš Ispaniją* byloje, pareiškimo Nr. 35159/09.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1981 m. spalio 22 d. sprendimas *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 7525/76.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas *Johnston ir kiti prieš Airiją* byloje, Nr. 9697/82.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. sausio 24 d. sprendimas *Paradiso ir Campanelli prieš Italiją* byloje, Nr. 25358/12.
6. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimas *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* byloje, Nr. 29381/09 ir 32684/09.
7. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. vasario 19 d. sprendimas *X ir kiti prieš Austriją* byloje, Nr. 19010/07.
8. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. liepos 22 d. sprendimas *P.B. ir J.S. prieš Austriją* byloje, Nr. 18984/02.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. birželio 24d. sprendimas *Schalk ir Kopf prieš Austriją* byloje, Nr. 30141/04.
10. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. birželio 9 d. sprendimas *Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją* byloje, Nr. 40183/07.
11. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 11 d. sprendimas *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 28957/95.
12. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. rugsėjo 16 d. sprendimas *Oliari ir kiti prieš Italiją* byloje, Nr. 18766/11 ir 36030/11.

13. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. gegužės 14 d. sprendimas *Orlandi ir kiti prieš Italija* byloje, Nr. 26431/12.
14. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1986 m. spalio 17 d. sprendimas *Rees prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 9532/81.
15. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1990 m. rugpjūčio 29 d. sprendimas *Cossey prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 10843/84.
16. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. liepos 11 d. sprendimas *I. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 25680/94.
17. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. liepos 16 d. sprendimas *Hämäläinen prieš Suomiją* byloje, Nr. 37359.
18. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. birželio 24 d. sprendimas *Shalk ir Kopf* byloje, Nr. 30141/04.
19. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1997 m. balandžio 22 d. sprendimas *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 21830/93.
20. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2006 m. lapkričio 28d. sprendimas *Parry prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 42971/05.
21. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas *L. prieš Lietuvą* byloje, Nr. 27527/03.
22. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 10 d. sprendimas *Mata Estevez prieš Ispaniją* byloje, Nr. 56501/00.
23. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2003 m. lapkričio 7 d. sprendimas *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* byloje, Nr. 29381/09 ir 32684/09.
24. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. balandžio 27 d. sprendimas *Moretti ir Benedetti prieš Italiją* byloje, Nr. 16318/07.
25. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. vasario 26 d. sprendimas *Fretté prieš Prancūziją* byloje, Nr. 36515/97.
26. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1979 m. birželio 13 d. sprendimas *Marckx prieš Belgiją* byloje, Nr. 6833/74.
27. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. birželio 29 d. sprendimas *Nylund prieš Suomiją* byloje, Nr. 27110/95.
28. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2004 m. birželio 22 d. sprendimas *Pini ir kiti prieš Rumuniją* byloje, Nr. 78028/01.
29. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. sausio 22 d. sprendimas *E.B. prieš Prancūziją* byloje, Nr. 43546/02.

30. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. kovo 15 d. sprendimas *Gas ir Dubois prieš Prancūziją* byloje, Nr. 25951/07.
31. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. vasario 19d. sprendimas *X ir kiti prieš Austriją* byloje, Nr. 19010/07.
32. Teisėjos Thór Vilhjálmsson atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 22 d. sprendime *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 21830/93.
33. Teisėjo Jean-Paul Costa atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime 2002 m. vasario 26 d. *Fretté prieš Prancūziją* byloje, Nr. 36515/97.
34. Teisėjo Antonella Mularoni atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime 2008 m. sausio 22 d. *E.B. prieš Prancūziją* byloje, Nr. 43546/02.
35. Teisėjo Mark Villiger atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. kovo 15 d. sprendime *Gas ir Dubois prieš Prancūziją* byloje, Nr. 25951/07.
36. Teisėjų András Sajó, Helen Keller ir Paul Lemmens atskiroji nuomonė Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. liepos 16 d. sprendime *Hämäläinen prieš Suomiją* byloje, Nr. 37359/09.
37. Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1955 m. gruodžio 17 d. sprendimas *W.B. prieš Vokietijos Federalinę Respubliką* byloje, Nr. 104/55.
38. Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1977 m. liepos 7 d. sprendimas *X prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 7215/75.
39. Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1975 m. liepos 10 d. sprendimas *X prieš Belgiją ir Nyderlandus* byloje, Nr. 6482/74, DR 7, p. 75.
40. Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1997 m. liepos 10 d. sprendimas *Di Lazzaro prieš Italiją*, Nr. 31924/96, DR, 90-B, p. 134.
41. Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1992 m. gegužės 19 d. sprendimas *Kerkhoven ir Hinke prieš Nyderlandus*, Nr. 15666/89.

Lietuvos Respublikos teismų sprendimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. TAR, 2019, Nr. KT3-N1/2019.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 118-5564.

Užsienio valstybių teismų sprendimai

1. Vokietijos Federacinis Konstitucinis Teismas. 2008 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *1 BvL 10/05* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.icj.org/sogicasebook/1-bvl-1005-federal-constitutional-court-of-germany-27-may-2008/>>.

INFORMACINĖ LITERATŪRA STATISTIKA, KITI ŠALTINIAI

1. LUTAITĖ, Rasa. Asmens šeimos narių teisės Europos Sąjungoje: magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007.
2. MICKEVIČIŪTĖ, Sandra. Homoseksualių asmenų teisės Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje: magistro darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
3. ŠILGALYTĖ, Justina. Ar Lietuvoje, lyginant su kitomis valstybėmis, galiojantis teisinis reguliavimas užtikrina seksualinių mažumų teises ir laisves?: magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.
4. *The yogyakarta principles* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf>.
5. HUMAN RIGHTS WATCH. *UN: General Assembly Statement Affirms Rights for All* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.hrw.org/news/2008/12/18/un-general-assembly-statement-affirms-rights-all>>
6. GALE GROUP. *Acronyms, Initialisms & Abbreviations Dictionary*, Farmington Hills, Michigan: Thomson Gale, 1985, t. 1, d. 1.
7. Informacinis portalas *išgirsti* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.] Prieiga internete: <<http://isgirsti.lt/jaunimui/zodynas/>>.
8. GREER, Steven. *The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion Under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2000.
9. *Interpretative mechanisms of ECHR case-law: the concept of European consensus* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.coe.int/en/web/help/article-echr-case-law>>.
10. ŽIBAS, Karolis. *Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos įgyvendinimo vertinimas ir integracijos procesų stebėseną* [interaktyvus]. Vilnius: LSTC etninių

- tyrimų institutas, 2017 [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2013/01/Baigiamoji-ataskaita1.pdf>>.
11. TNS LT apklausa, projekto „Call It Hate“ užsakymu vykdyta 2018 m. rugpjūčio 2-23 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lgl.lt/naujienos/lgl-pradedo-dvi-kampanijas-skirtas-kovoti-su-neapykantos-nusikaltimais-pries-lgbt-asmenis-lietuvoje/>>.
 12. GAFUROVA, Justina. *Šeimas kausto baimę* [interaktyvus]. Klaipėda: Vakarų ekspresas [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga internete: <<http://www.ve.lt/naujienos/ve-rekomenduoja1/skaityk-dabar/seimas-kausto-baime-1666893/>>;
 13. „*Gelūnas: Konstituciniam Teismui pasisakius, kad šeima negali būti diskriminuojama pagal lytį, jaučiuosi išipareigojęs kaip politikas*“ [interaktyvus]. Vilnius: Delfi [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga internete: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/gelunas-konstituciniam-teismui-pasisakius-kad-seima-negali-buti-diskriminuojama-pagal-lyti-jauciuosi-isipareigojes-kaip-politikas.d?id=80099737>>.
 14. de FARIA, Gabriel Alves. *Sexual Orientation and the ECtHR: what relevance is given to the best interests of the child? An analysis of the European Court of Human Rights' approach to the best interests of the child in LGBT parenting cases'* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.familyandlaw.eu/tijdschrift/fenr/2015/04/FENR-D-15-00002>>.
 15. HILL, Daniel. *The state and marriage: cut the connection*, p. 96 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.academia.edu/34386142/THE_STATE_AND_MARRIAGE_CUT_THE_CONNECTION>.
 16. KIRBY, Andrew, *et al.* *Same-Sex Marriage: A Dilemma for Parish Clergy* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s12119-017-9414-1>>.
 17. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lkz.lt/Visas.asp?zodis=%C5%A1eima&lms=-1&les=-1&id=25021400000>>.
 18. Dictionary by Merriam-Webster [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/family>>.
 19. BALDWIN, Clive. *The European court's hidden but hopeful message on same-sex marriage*. London: The Guardian [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.].

- Prieiga per internetą: <<https://www.theguardian.com/law/2010/jun/29/europe-rules-same-sex-marriage-austria>>.
20. The Transsexuals (Confirmation of Gender) Act of Republic of Finland, 2003 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://trasek.fi/wp-content/uploads/2011/03/TransAct2003.pdf>>.
21. HÄMÄLÄINEN, Heli. *My open letter to European Court of Human Rights Grand Chamber* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://helihamalainen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/172152-my-open-letter-to-european-court-of-human-rights-grand-chamber>>.
22. Statistical Yearbook of the Republic of Poland, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/2/9/1/rocznik_statystyczny_rp_2014.pdf>
23. Public Opinion Research Center. *Attitude towards Gays, Lesbians and Civil Unions* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.cbos.pl/EN/publications/reports/2017/174_17.pdf>.
24. MIZARAS, Vytautas. *Dar kartą apie (gėjų) santuokas, arba kas yra šeima*. Vilnius: Delfi 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vmizaras-dar-karta-apie-geju-santuokas-arba-kas-yra-seima.d?id=39216101>>.
25. RASKEVIČIUS, Tomas Vytautas. *Konstitucinis Teismas: tos pačios lyties poros vis dėlto yra šeima*. Vilnius: Manoteises.lt, 2019 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://manoteises.lt/straipsnis/konstitucinis-teismas-tos-pacios-lyties-poros-vis-del-yra-seima/>>.
26. AKANDJI-KOMBE, Jean-Francois. *Positive obligations under the European Convention on Human Rights: A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/168007ff4d>>.
27. Europos Sąjungos informacinis tinklalapis. *Civilinė sąjunga ir registruota partnerystė* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_lt.htm>.
28. BITIUKOVA, Natalija. *Vallianatos and Others v. Greece: What is in there for Lithuania?*, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per

- interneta: <<https://strasbourgobservers.com/2014/01/13/vallianatos-and-others-v-greece-what-is-in-there-for-lithuania/>>.
29. ZAGO, Giuseppe. *A victory for Italian same-sex couples, a victory for European homosexuals? A commentary on Oliari v Italy*, 2015 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 9 d.]. Prieiga internete: <<http://www.articolo29.it/2015/victory-for-italian-same-sex-couples-victory-for-european-homosexuals-commentary-on-oliari-v-italy/>>.
30. JOHNSON, Paul. *Ground-breaking judgment of the European Court of Human Rights in Oliari and Others v Italy: same-sex couples in Italy must have access to civil unions/registered partnerships*, 2015 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://echrso.blogspot.com/2015/07/groundbreaking-judgment-of-european.html>>.
31. SIMSEK, Cilem. *Is there a positive obligation on Russia to legalise same-sex unions under the European Convention on Human Rights? The communicated case of Fedotova and Shipitko v. Russia*, 2016, [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://intr2dok.vifa-recht.de/receive/mir_mods_00003653>.
32. Pew Research Center. *The Global Divide on Homosexuality: Greater Acceptance in More Secular and Affluent Countries*, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pewglobal.org/2013/06/04/the-global-divide-on-homosexuality/>>.
33. Institucinės globos pertvarka. *Informacinis tinklapis* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.pertvarka.lt/ivaikinimas/>>.
34. Human Rights Campaign. *Second Parent Adoption* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.hrc.org/resources/second-parent-adoption>>.
35. ILGA-Europe. *Rainbow Europe*, 2019 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rainbow-europe.org/#0/8682/8687>>.
36. Pew Research Center. *Ideological right more traditional on social issues*, 2017 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <www.pewglobal.org/2018/07/12/ideological-right-more-traditional-on-social-issues/>.
37. European Commission. *Eurobarometer 66*, 2006, TNS, p. 80.

38. LETSAS, George. *No Human Right to Adopt? Gay and Lesbian Adoption Under the ECHR*, 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ssrn.com/abstract=1215102>>.
39. Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. *Statistika: galimi įvaikinti vaikai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vaikoteises.lt/ivaikinimas-ir-globa/statistika/>>.
40. DIRGOTAITĖ, Karolina. *Ivaikinimo konsultantas: yra trys įvaikintojų rūšys, viena iš jų – pavojinga*. Vilnius: Delfi, 2017 [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ivaikinimo-konsultantas-yra-trys-ivaikintoju-rusys-viena-is-ju-pavojinga.d?id=76512465>>.
41. GEDVILAITĖ, Margarita. *Homoseksualių tėvų įtaka vaiko seksualiniai orientacijai ir psichologiniai raidai*. Vilniaus universitetas: Lyčių studijų centras [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index644d.html?show_content_id=548>.

SANTRAUKA

Magistro darbe nagrinėjamos LGBT asmenų teisės, jų apsaugos standartai bei problematika Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikoje santuokos sudarymo, civilinės partnerystės bei įvaikinimo srityse, taip pat Lietuvos teisinio reguliavimo atitiktis įtvirtintiems EŽTT standartams. Darbo tikslas yra išsiaiškinti, kokie LGBT teisių apsaugos standartai nustatyti EŽTT jurisprudencijoje ir kaip jie yra įgyvendinami Lietuvos teisės sistemoje.

Pirmoje magistro darbo dalyje aptariama santuokos bei šeimos samprata, analizuojamas šių dviejų institutų santykis. Remiantis EŽTT jurisprudencija, analizuojama LGBT asmenų teisė į santuoką, jos problematika. Atskirai nagrinėjama tos pačios lyties asmenų porų bei transseksualių asmenų teisė į santuoką. Teismo nustatyti standartai lyginami su Lietuvos teisiniu reguliavimu.

Antroje dalyje apžvelgiama partnerystės samprata, nustatoma LGBT asmenų teisė į civilinę partnerystę pagal EŽTT praktiką, jos raida bei jurisprudencijoje įtvirtintų teisių (ne)įgyvendinimas Lietuvos teisės aktuose.

Trečioji magistro darbo dalis skirta LGBT asmenų teisei įvaikinti bei kitoms tėvų teisėms ir pareigoms pagal EŽTT praktiką. Atskleidžiama, kokias teises LGBT asmenys turi savo biologiniams vaikams, taip pat aptariami du įvaikinimo būdai – įprastas įvaikinimas bei partnerio vaiko įvaikinimas (angl. *second-parent adoption*). LGBT asmenų teisė įsivaikinti apžvelgiama Lietuvos teisės kontekste.

Pagrindinis magistro darbo šaltinis yra EŽTT jurisprudencija, kuri analizuojama chronologiškai, atskleidžiant nagrinėjamų teisių turinį bei Teismo pozicijos evoliuciją. Taip pat remiamasi EŽTT teisėjų atskirosiomis nuomonėmis, įvairiomis užsienio ir Lietuvos autorių mokslinėmis publikacijomis, Lietuvos teisės aktais bei teismų praktika.

SUMMARY

The Master's thesis examines the rights of LGBT persons, their protection standards and issues in the practice of the European Court of Human Rights (ECtHR) in the field of marriage, civil partnership and adoption, as well as compliance of Lithuania's legal regulation with the established ECHR standards. The aim of the thesis is to find out what standards of LGBT rights protection are established in ECtHR jurisprudence and how they are implemented in the Lithuanian legal system.

The first chapter of the thesis discusses the concept of marriage and family, analyzes the relationship between the two institutions. The right of the LGBT persons to marry and its issues are analyzed in accordance with the jurisprudence of the ECtHR. The right to marriage of same-sex couples and transsexuals is analyzed individually. The standards established by the court are compared with the legal regulation of Lithuania.

The second chapter reviews the concept of partnership, establishes the right of LGBT persons civil partnerships in the ECtHR case-law, its development and the (non)implementation in Lithuanian legislation.

The third chapter of the Master's thesis is devoted to the right of LGBT persons to adopt and other parental rights and obligations under the ECtHR jurisprudence. The rights of LGBT persons to their biological children are revealed, also two ways of adoption are discussed - conventional adoption and second-parent adoption. The right of LGBT persons to adopt is reviewed in the context of Lithuanian law.

The main source of the Master's thesis is the ECtHR jurisprudence, which is analyzed chronologically, together with the content of the rights in question and the evolution of the Court's position. The paper also refers to the separate opinions of the ECtHR judges, various scientific publications of foreign and Lithuanian authors, and Lithuanian legislation.